

BRUXSEL BABEL

MEERTALIGHEID IN BRUSSEL: TROEF ÉN UITDAGING

Memorandum van de Brusselse Raad voor Meertaligheid
7 februari 2024

Eric de Ville, *The Tower of Brussels*

Inhoud

1. Een ongekende uitdaging aangaan	6
1.1 EEN SUPERDIVERSE EN VLOEIENDE BEVOLKING	6
Een dooreengeschud taallandschap	6
Perceptie en praktijk	8
Tweede meest kosmopolitische stad ter wereld ?	9
Brussel en Vlaams-Brabant: heel verschillend?	10
Extreme fluiditeit	11
1.2 INCLUSIEVE MEERTALIGHEID	12
Frans, Nederlands en Engels, maar niet alleen	12
Hardnekkig uitdagingen in troeven omzetten	13
2. Beter onthalen: meertalige diensten aanbieden	14
2.1 TWEETALIGE DIENSTEN	14
Het recht om in de eigen taal bediend te worden: in 1966	14
Tweetaligheidspremies van zeer uiteenlopende omvang	15
Eén instelling om taalvaardigheden te certificeren	18
De Vaste Commissie voor Taaltoezicht	18
Hoe kan tweetaligheid realistischer worden?	19
2.2 MEERTALIGE DIENSTEN	20
Het recht om in de eigen taal bediend te worden: vandaag	20
Pragmatische en symbolische meertaligheid	21
Meertaligheidspremies?	22
Alle taalvaardigheden mobiliseren en waarderen	24
Meer meertalige vertalingen	24
Sociaal tolken ondersteunen	25
2.3 MEERTALIGHEID REGULARISEREN	27
Niet alleen toeristen	27
Engels om het kort te houden?	28
Veel meer dan Engels	28
Een gewest bevoegd om het taalgebruik op zijn grondgebied te regelen	29
3. Beter uitrusten: meertalige burgers opleiden	31
3.1. THUISTAAL, DE BASIS VAN AL HET LEREN	31
Een gezinstaalbeleid	31
In het kinderdagverblijf, in de bibliotheek en op school	31
3.2. TWEETALIGE SCHOLEN ?	33

Populair bij Brusselaars.....	33
De Luxemburgse aanpak.....	33
De Europese aanpak.....	34
De Brusselse aanpak.....	35
Drietalige scholen?	36
3.3. HET GROTE DILEMMA VOOR BRUSSELSE OUDERS	37
Twee systemen naast elkaar.....	37
Blindelings kiezen.....	38
De bron van het dilemma: vergelijkbaar publiek, Franstalige omgeving.....	39
3.4. GEMEENSCHAPPELIJKE UITDAGINGEN	40
Thuis taal, schooltaal en <i>rolmodellen</i>	40
Een bicommunautair netwerk van Brusselse leerkrachten	40
3.5. GOED TWEETALIG WORDEN IN HET FRANSTALIG ONDERWIJS.....	41
Immersieonderwijs versterken	41
<i>Native speakers</i> en de schoolkalender	43
Het tekort aan taalleerkrachten aanpakken	44
Buiten de klas	45
3.6. GOED TWEETALIG WORDEN IN HET NEDERLANDSTALIG ONDERWIJS.....	47
Twee troeven.....	47
Positieve houding én voldoende contact?	47
Immersie in het Frans?	49
3.7. NA SCHOOLTIJD	49
Test je taalvaardigheden.....	49
Taalcheques en opleidingen	51
Brulingua: fantastisch en gratis maar onderbenut	52
3.8. DE CULTUUR VAN DE ANDEREN ONTDEKKEN EN WAARDEREN	55
De binaire visie op de Brusselse cultuur overstijgen	55
Ondertiteling en meertalige media	56
4. Verduurzamen	57
4.1 EEN "INSTITUTE FOR MULTILINGUALISM"?	57
4.2 EEN "CITÉ DES LANGUES"?	58
4.3 EEN WEEK VAN DE MEERTALIGHEID?	59
4.4 EEN CEL MEERTALIGHEID IN DE BRUSSELSE ADMINISTRATIE?	60
4.5 EEN MINISTER VOOR MEERTALIGHEID?	60
Bijlage	62

De Brusselse Raad voor Meertaligheid	62
Samenstelling van de Raad	62
Geraadpleegde personen.....	63
Hulp voor en door de lezers.....	64

In enkele woorden

Dit memorandum is geen lijst met eisen. Het is een werktuig om de reflectie en de acties van zowel politieke vertegenwoordigers als burgers te begeleiden. Hierin zet de Brusselse Raad voor Meertaligheid uiteen wat hij belangrijk vindt om in het achterhoofd te houden tijdens de hele legislatuur en op de verschillende machtsniveaus, om (1) de taalverscheiden bevolking die door de Brusselse overheidsdiensten wordt bediend beter te onthalen, ongeacht of het over permene inwoners van Brussel gaat, en (2) de Brusselaars taalkundig beter uit te rusten als werknemers, burgers en burens.

- **Beter ontvangen**

De taalconfiguratie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is grondig gewijzigd sinds het ontstaan van de huidige regelgeving. Het memotandum geeft een kort overzicht van deze veranderingen en legt uit waarom ze zich hebben voorgedaan. De Raad is zich bewust van de omvang van de uitdaging die hieruit voortvloeit, maar is ook overtuigd van de mogelijkheid om van Brussel een model te maken voor het beheer van de taaldiversiteit en de bevordering van meertaligheid.

Zonder afbreuk te doen aan het privilege dat aan de twee historische talen van Brussel wordt toegekend, beveelt de Raad aan om het aanbieden van openbare diensten in andere talen overal toe te staan en waar nodig aan te moedigen, op een pragmatische wijze die rekening houdt met de aard van de dienst en het doelpubliek en ervoor zorgt dat de kosten beperkt blijven, o.m. door goed gebruik te maken van nieuwe technologische hulpmiddelen.

- **Beter uitrusten**

Wat de bevordering van meertaligheid betreft, is de eerste aanbeveling van de Raad het aanmoedigen van de verankering van de thuistaal, wat die ook moge zijn, om het leren van de schooltaal en alle andere leeractiviteiten te vergemakkelijken. Deze aanbeveling impliceert een "gezinstaalbeleid" dat verschilt van wat vaak wordt bepleit voor gezinnen waarvan de taal verschilt van die van de school, evenals een vorm van onthaal voor alle thuistalen op school. Dit geldt zowel voor Franstalige als Nederlandstalige scholen, waarvan de leerlingen in taalkundig opzicht steeds minder verschillen van die in Franstalige scholen. Maar deze aanpak moet noodzakelijkerwijs variëren naargelang de onderwijstaal in de school, om rekening te houden met de zeer ongelijke aanwezigheid van het Frans en het Nederlands in de Brusselse taalomgeving.

Om het leren van de twee officiële talen van Brussel te bevorderen, zegt de overgrote meerderheid van de Brusselaars dat ze graag tweetalige scholen zouden zien ontstaan. Binnen het huidige institutionele kader kan gedeeltelijk aan deze wens tegemoet worden gekomen door de ontwikkeling van immersieonderwijs in zowel Nederlandstalige als Franstalige scholen. Dit is vooral aangewezen aan Franstalige zijde, maar stuit op verschillende obstakels, waarvan de belangrijkste momenteel de moeilijkheid is om Nederlandstalige leerkrachten aan te werven, wat nog bemoeilijkt wordt door de verschillende schoolkalenders. De meer bescheiden formule van een uitwisseling van leerkrachten tussen Franstalige en Nederlandstalige scholen stuit op gedeeltelijk gelijkaardige obstakels. De Raad doet verschillende voorstellen om deze obstakels uit de weg te ruimen. Hij beveelt ook de

oprichting aan van een bicommunautair netwerk van leerkrachten die ervaringen en goede praktijken willen uitwisselen.

De kennis over de taalprestaties van de Brusselse scholen, die essentieel is om ouders te informeren bij hun keuze tussen Franstalig en Nederlandstalig onderwijs, is momenteel zeer oppervlakkig. Ze moet worden verbeterd door toegang tot de Brusselse resultaten van de PIRLS- en PISA-enquêtes, wat momenteel onmogelijk is, en door verder onderzoek.

Er bestaan heel wat publieke en private initiatieven om meertaligheid bij de volwassen Brusselse bevolking te promoten. Maar ze zijn onvoldoende bekend bij hun potentiële begunstigers en sommige worden nauwelijks gebruikt, in het bijzonder het e-learningplatform Brulingua. De Raad beveelt dan ook aan om een website te creëren en voortdurend bij te werken om iedereen die zijn talenkennis wil uitbreiden of op peil houden, wegwijs te maken.

De culturele sector en de media spelen een cruciale rol bij het bevorderen van meertaligheid. De Raad beveelt aan om alle bicommunautaire culturele initiatieven aan te moedigen en de obstakels die dit bemoeilijken uit de weg te ruimen, evenals alle culturele en media-initiatieven die mensen helpen motiveren om andermans taal te leren en zo meer begrip en waardering voor hun cultuur te krijgen.

- **Verduurzamen**

Om initiatieven die meertaligheid op nuttige wijze bevorderen, in de kijker te zetten en de vermenigvuldiging ervan aan te moedigen, beveelt de Raad aan een jaarlijkse "Week van de Meertaligheid" in te voeren, vergelijkbaar met de mobiliteitsweek, waarin scholen en bedrijven, openbare instellingen en verenigingen, deskundigen en *influencers* worden samengebracht. Voor voorbeeldige initiatieven zouden een of meer jaarlijkse prijzen kunnen worden uitgereikt.

Om de Week van de Meertaligheid te coördineren, de website efficiënt te beheren en de oprichting van een bicommunautair netwerk van leerkrachten te ondersteunen, beveelt de Raad aan om binnen de Brusselse administratie een of meer kleine eenheden op te richten die zich met dit thema bezighouden. Hij beveelt ook aan om binnen de Brusselse regering de bevoegdheid "promotie van meertaligheid" permanent te maken.

De Raad is ervan overtuigd dat met weinig middelen, door beter gebruik te maken van de vaardigheden die zowel in gezinnen als in scholen en besturen voorhanden zijn, de Brusselse bevolking veel beter kan worden bediend en veel meertaliger kan worden gemaakt, zodat Brussel een model wordt voor het beheer van taalverscheidenheid en de bevordering van meertaligheid.

1. Een ongekende uitdaging aangaan

1.1 EEN SUPERDIVERSE EN VLOEIENDE BEVOLKING

Een dooreengeschud taallandschap

Sinds 2000 geeft de Taalbarometer van het Brussels Informatie-, Documentatie- en Onderzoekscentrum (BRIO) van de Vrije Universiteit Brussel ons regelmatig een betrouwbaar beeld van de taalsituatie in Brussel. Voor elke enquête wordt een steekproef van ongeveer tweeduizend volwassene Brusseers gebruikt. In deze steekproef worden elke keer ongeveer honderd verschillende moedertalen opgespoord (104 in 2011, 96 in 2017). We weten dus dat het aantal talen in Brussel niet minder dan honderd bedraagt. Maar we weten ook dat het veel hoger ligt, om drie redenen.

Ten eerste heeft de nomenclatuur de neiging om idiomen die als aparte talen beschouwd zouden moeten worden, onder dezelfde noemer te plaatsen - het Darija van Brusselaars van Marokkaanse origine, bijvoorbeeld, is even ver verwijderd van het Arabisch van de Emiraten als het Spaans van het Italiaans. Ten tweede durven sommige geïnterviewden niet te vermelden dat hun thuistaal een taal is waarvan hen soms verteld wordt dat het geen 'echte' taal is - Amazigh of Creools, bijvoorbeeld. Ten derde, en dit is het belangrijkste, zijn honderdduizenden mensen in Brussel niet opgenomen in de steekproef, en veel van hen spreken andere talen dan de talen die de steekproef kon detecteren, bijvoorbeeld enkele van de honderden minderheidstalen van India of Congo.

De belangrijkste talen in Brussel staan in de tabel hieronder, met cijfers uit de meest recente Taalbarometer. "Thuistaal" verwijst hier naar de taal of talen die tijdens de kindertijd door het gezin van de respondent werd(en) gesproken. De Taalbarometers stellen dit vast door te vragen welke taal/talen de respondent met zijn/haar ouders spreekt of sprak en welke taal/talen zijn/haar ouders onderling spreken of spraken. In de eerste colon staan de cijfers voor de respondenten die slechts één thuistaal in deze zin hebben. In de tweede colon worden de cijfers voor degenen die meer dan één thuistaal hebben eraan toegevoegd. Wanneer verder gesproken wordt over thuistaal gaat het telkens om de "oorspronkelijke thuistaal" in deze zin, tenzij anders vermeld. De cijfers voor kennis van een taal zijn gebaseerd op de zelfevaluatie van de respondenten. Ze kunnen kiezen tussen "Ik ken de taal niet", "Ik ken enkele woorden en uitdrukkingen in de taal", "Redelijk, ik kan me behelpen", "Ik ken de taal goed", "Ik beheers de taal uitstekend". De categorie "goed tot uitstekend" combineert de laatste twee antwoorden.

Tabel 1
Belangrijkste talen in Brussel (2017)

	unieke thuis taal	thuis taal of een van de thuis talen	goed tot uitstekende kennis
Frans	52.2 %	73.0 %	87.1 %
Nederlands	5.6 %	16.3 %	16.3 %
Arabisch	4.6 %	8.9 %	9.1 %
Spaans	1.7 %	3.0 %	4.9 %
Italiaans	1.3 %	2.2 %	3.5 %
Portugees	1.2 %	1.5 %	2.1 %
Pools	1.2 %	1.3 %	1.3 %
Duits	1.1 %	2.7 %	3.2 %
Engels	1.1 %	2.6 %	34.4 %
Roemeens	1.1 %	1.4 %	1.5 %
Turks	0.7 %	1.3 %	1.3 %

Bron: *Taalbarometer 4 (tabellen 4 en 21 + ongepubliceerde cijfers van Rudi Janssens).*

NB: *De VUB Taalbarometer 4 is de meest recente enquête over de taalsituatie in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De gegevens werden verzameld in 2017 en worden voorgesteld en geanalyseerd in Rudi Janssens, Meertaligheid als opdracht, VUB Press, 2018. De resultaten van een Taalbarometer 5, momenteel in voorbereiding, zullen beschikbaar zijn in 2024.*

In de loop der tijd is deze taalkundige diversiteit toegenomen door een afname van de concentratie van taalvaardigheid in een paar talen, met name na de uitbreiding van de Europese Unie in 2004 en een aanzienlijke en diverse immigratie uit Sub-Saharisch Afrika. Met uitzondering van Engels en Portugees zijn de acht bekendste talen in 2000, waaronder de twee officiële talen van het Gewest, in 2017 gedaald als percentage van de bevolking (Tabel 2).

Tabel 2
Evolutie taalkennis (goed tot uitstekend) in Brussel, 2000-2017

	2000	2017
Frans	95,5	87.1 %
Nederlands	33,3%	16.3 %
Engels	33,3%	34.4 %
Arabisch	10.1%	9.1 %
Duits	7,1%	3.2 %
Spaans	6,9%	4.9 %
Italiaans	4.7%	3.5 %
Portugees	1,4%	2.1 %

Bron: Taalbarometers 1 en 4 (tabel 4).

Perceptie en praktijk

De informatie over meertaligheid die de Taalbarometers opleveren, beperkt zich niet tot de thuistalen en de talenkennis. Ze geeft onder andere ook een beeld van hoe de Brusselaars zichzelf percipiëren. Die perceptie lijkt nog sneller te veranderen dan de realiteit. In 2017 bijvoorbeeld was het aandeel Brusselaars dat zichzelf als meertalig beschreef vier keer hoger dan het aandeel Brusselaars dat zichzelf als traditioneel tweetalig (Frans en Nederlands) beschreef, terwijl dat zes jaar eerder nauwelijks hoger was (Tabel 3).

Tabel 3
Perceptie ‘taligheid’ Brusselaar, 2011-2017

	2011	2017
Eentalig	35.3 %	25.7 %
Tweetalig	40,5%	36,9%
Tweetalig FR/NL	18.3%	9.0 %
Tweetalig overig	22.2%	27.9%
Meertalig	24.2%	37.4%

Bron: Taalbarometer 4 (tabel 17)

NB: Deze cijfers zijn bedoeld om de taalkundige identificatie weer te geven, niet de zelfverklaarde taalvaardigheden (zoals in Tabel 2). Ze weerspiegelen de antwoorden op de vraag: "Beschouwt u zichzelf als eentalig, tweetalig, enz.?)

Trends in het feitelijke taalgebruik kunnen ook aanzienlijk afwijken van trends in taalvaardigheden. Taalbarometers geven informatie over het gebruik van verschillende talen

in verschillende contexten. Terwijl bijvoorbeeld de (zelfverklaarde) beheersing van het Nederlands scherp afneemt (Tabel 2), neemt het (eveneens zelfverklaarde) gebruik ervan in winkels nog scherper toe (zie Tabel 4).

Tabel 4
Taalgebruik bij het winkelen

	2000	2017
Frans	92,6%	95.8%
Nederlands	8,7%	29.1%
Engels	0,7%	14.6%

Bron: Taalbaromeer 4 (tabel 75).

Berekeningen: BRM

Tweede meest kosmopolitische stad ter wereld ?

De grote taalverscheidenheid van Brussel die in Tabel 1 wordt geïllustreerd, is in grote mate het resultaat van een snelle toename van het aandeel van de Brusselse bevolking van buitenlandse afkomst. Volgens een vaak geciteerde tabel in het [World Migration Report 2015](#) is Brussel met 62% de tweede meest kosmopolitische stad ter wereld, na Dubai (83%) en vóór Toronto (46%), volgens het percentage inwoners dat geboren is met een andere nationaliteit dan die van het land waarin de stad gelegen is. Het cijfer dat de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) voor Brussel gebruikt, komt echter overeen met de gemeente Brussel-Stad, d.w.z. slechts één grote wijk van onze stad. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat Brussel in deze engere zin vergeleken had moeten worden met wijken van dezelfde grootte in Londen of New York, die ongetwijfeld minstens even "kosmopolitisch" zijn. Indien men het cijfer dat overeenstemt met het Gewest Brussel had gebruikt — wat logischer was geweest — zou Brussel tot het niveau van Toronto zijn gezakt, waardoor Brussel echter niet zijn plaats in de wereldwijde top of zijn eerste plaats in Europa had verloren.

Het Belgische statistiekbureau Statbel heeft cijfers gepubliceerd die een nauwkeuriger en actueler beeld geven van de 'kosmopolitisering' van Brussel, door een ruimer criterium te gebruiken om een Belg te categoriseren als 'van buitenlandse afkomst. Om niet van 'vreemde afkomst te zijn, volstaat het volgens dit criterium niet om als Belg geboren te zijn. Beide ouders moeten Belgisch geboren zijn. "Belgo-Belgen" in deze zin maken nu nog maar een kwart uit van de bevolking van het Brussels Gewest (zie Tabel 5).

Tabel 5
Brusselse bevolking naar nationaliteit en herkomst
(in duizenden)

	Totaal	Belgo-Belgen	Neo-Belgen	Buitenlanders	Totaal Neo+Etr
2010	1.090.000	394 (36.1%)	368 (33.8%)	327 (30.0%)	695 (63.8%)
2020	1.218.000	313 (25.7%)	476 (39.1%)	430 (35.3%)	906 (74.4%)

Bron : <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/herkomst#figures>

NB: "Belgen" zijn hier mensen met de Belgische nationaliteit, ongeacht of ze ook een buitenlandse nationaliteit hebben. "Belgo-Belgen" zijn Belgen van wie beide ouders als Belg geboren zijn. "Nieuwe Belgen" zijn Belgen van wie minstens één ouder niet als Belg is geboren. "Vreemdelingen" zijn diegenen die niet uitsluitend of gezamenlijk de Belgische nationaliteit bezitten. Op 1 januari 2023 was het aandeel niet-Belgen opnieuw gestegen (36,9%). We beschikken niet over een recentere opsplitsing van de Belgen in "Belgo-Belgen" en "Neo-Belgen" dan die in de tabel.

Brussel en Vlaams-Brabant: heel verschillend?

Het is verhelderend om deze cijfers te vergelijken met die van de provincie die het Brussels Hoofdstedelijk Gewest omringt. Terwijl de bevolking van Brussel in 2000 nog meer dan 50.000 lager lag dan die van Vlaams-Brabant, is ze nu meer dan 60.000 hoger. Het percentage 'Neo-Belgen' in Brussel is meer dan twee keer zo hoog als in Vlaams-Brabant, en het percentage buitenlanders meer dan drie keer. In Vlaams-Brabant maken Belgen nog steeds driekwart van de bevolking uit, terwijl dat in Brussel nog maar een kwart is. De demografie van Vlaams-Brabant verandert echter snel in dezelfde richting, voornamelijk door de verhuis vanuit Brussel (zie Tabel 6).

Tabel 6
Bevolking van Vlaams-Brabant naar nationaliteit en herkomst
(in duizenden)

	Totaal	Belgo-Belgen	Neo-Belgen	Buitenlanders	Totaal Neo+Etr
2010	1.077.000	887 (82.4%)	109 (10.1%)	81(7.5%)	190 (17.6%)
2020	1.155.000	841 (72.8%)	193 (16.7%)	122 (10.6%)	315 (27.3%)

Bron : <https://statbel.fgov.be/nl/themas/bevolking/herkomst#figures>

Het is daarom interessant om de taalkundige situatie in Vlaams-Brabant te vergelijken, en in het bijzonder in de onmiddellijke omgeving van Brussel. Dit is mogelijk dankzij de twee Taalbarometers die het BRIO-centrum van de VUB heeft gewijd aan de Vlaamse Rand, de negentien gemeenten rond Brussel (waaronder Asse, Vilvoorde, Tervuren en de zes gemeenten met taalfaciliteiten). Volgens de laatste beschikbare cijfers wint het Frans hier terrein, ongetwijfeld als gevolg van mensen die uit Brussel verhuizen. Relatief gezien daalt de kennis van het Nederlands, net als in Brussel, maar in veel mindere mate. Bijgevolg ligt het aandeel van de tweetaligen Frans-Nederlands veel hoger in de negentien gemeenten van de Vlaamse Rand rond Brussel dan in de negentien gemeenten van het zogenaamde tweetalige Brussels Hoofdstedelijk Gewest (zie Tabel 7).

Tabel 7
Brussel en Vlaamse Rand: talen goed tot zeer goed gesproken

	Brussel		Vlaamse Rand	
	2012	2017	2013	2018
Frans	88.5%	87.1 %	77.2%	79.6%
Nederlands	23.1%	16.3 %	69.6%	68.5%
<i>Frans en Nederlands</i>	<i>20.8%</i>	<i>13.6%</i>	<i>51.1%</i>	<i>51.7%</i>
Engels	29.7%	34.4 %	44.2%	50.0%

Bron: *Taalbarometers 3 en 4, Rudi Janssens, Meertaligheid als opdracht, VUB Press, 2020 (tabellen 4 en 18); Taalbarometers Rand 1 en 2, Rudi Janssens, De Rand vertaald, VUB Press, 2019 (tabellen 5, 6, 7 en 10).*

Berekeningen: BRM.

Extreme fluïditeit

Om de omvang van de taaluitdaging waarmee Brussel vandaag wordt geconfronteerd te begrijpen, is echter een andere factor het belangrijkste: de extreme fluïditeit van de Brusselse bevolking. Sinds het begin van de eeuw hebben bijna anderhalf miljoen mensen zich officieel in Brussel gevestigd, de meesten uit het buitenland, en bijna een miljoen vierhonderdduizend mensen zijn vertrokken, de meesten naar een van de twee andere gewesten van het land (zie Tabel 8).

Tabel 8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2000-2022: aankomsten en vertrekken
Bevolking op 1/1/2023: 1.222.637

	Aankomsten	Vertrekken	Saldo
Van/naar buitenland	947.016	535.699	411.317
Van/naar België	529.091	832.793	- 303.702
Totaal	1.476.1071	.368.492	107.615

Bron: <https://ibsa.brussels/themes/population/mouvement-de-la-population>

NB: De cijfers geven bewegingen weer, niet noodzakelijk afzonderlijke individuen. Mensen die in Brussel aankwamen kunnen in deze periode vertrokken zijn en omgekeerd.

Toen de belangrijkste bepalingen voor het taalregime in Brussel een halve eeuw geleden werden opgesteld, was het niet onredelijk om aan te nemen dat de Brusselse bevolking relatief stabiel was, bestaande uit een meerderheid van Franstaligen, een minderheid van Nederlandstaligen en een marginale categorie van recente immigranten die bezig waren zich te assimileren in een van de twee officieel erkende taalgemeenschappen, voornamelijk de Franstalige meerderheid. De hierboven geciteerde cijfers tonen niet alleen aan hoezeer dit beeld losstaat van de huidige taalrealiteit in Brussel. Ze suggereren ook dat deze kloof met de jaren alleen maar groter kan worden.

1.2 INCLUSIEVE MEERTALIGHEID

Frans, Nederlands en Engels, maar niet alleen

Volgens ons is het dus belangrijk om te aanvaarden dat deze grote taalverscheidenheid een onomkeerbaar deel van de Brusselse realiteit is en om er de nodige conclusies uit te trekken. Het kan niet langer een kwestie zijn van negeren of van proberen te onderdrukken door te ijveren voor de volledige opname van elke Brusselaar in een van onze twee officieel erkende taalgemeenschappen. Integendeel, het gaat erom van deze grote taalverscheidenheid een centraal ingrediënt van onze Brusselse identiteit te maken, van ons gevoel deel uit te maken van de Brusselse gemeenschap, ongeacht onze thuistaal of -talen. En het gaat over het begrijpen, waarderen en benutten van de rijkdom aan culturele, sociale en economische mogelijkheden die deze diversiteit biedt.

Daarom is de bevordering van meertaligheid, het beheersen van meerdere talen door iedereen, essentieel. Gezien de economische, sociale en politieke rol die het Frans, het Nederlands en het Engels in Brussel spelen, verdient het bevorderen van de kennis van deze talen bijzondere aandacht. Vandaag is een goede kennis van deze talen zeer ongelijk verdeeld volgens sociale afkomst, thuistalen en sociaaleconomische status. Meer dan elders is in Brussel het democratiseren van de kennis van deze drie talen noodzakelijk voor sociale

rechtvaardigheid, voor een eerlijke toegang tot werkgelegenheid, het politieke en culturele leven en vele andere aspecten van het sociale leven.

Maar het is niet minder belangrijk om vaardigheden in alle andere Brusselse thuistalen te waarderen en te versterken. Ten eerste omdat de kennis van deze talen door veel Brusselaars hen in staat stelt om sterke persoonlijke en materiële banden te onderhouden met hun gemeenschappen van herkomst. Ten tweede omdat deze banden de economische en culturele samenwerking kunnen bevorderen, wat zowel Brussel als de regio's van herkomst ten goede komt. Ten slotte is een goede kennis van de eigen thuistaal, wat die ook moge zijn, allesbehalve een nadeel, maar uiterst waardevol voor het leren van andere talen, in het bijzonder de schooltaal, en voor alle verdere leerprocessen. In elke specifieke context is het een kwestie van het vinden van een goed evenwicht in de parallelle ontwikkeling van de thuistaal (of thuistalen) en de schooltaal (of schooltalen).

Hardnekkig uitdagingen in troeven omzetten

Het onophoudelijk omzetten van deze taaldiversiteit in een troef door de multidimensionale promotie van meertaligheid is een essentiële taak voor een stadsgewest dat voorbestemd is om een voortdurende stroom nieuwkomers van binnen en buiten Europa te verwelkomen. De promotie, kennis en het gebruik van talen zijn van fundamenteel belang voor het succes. In een wereld waar etnische en linguïstische identiteiten nog steeds dodelijk zijn, is de inspanning om nederig de taal van de ander te leren, om de cultuur die ermee verbonden is te waarderen, of zelfs gewoon om gemeenschappelijke talen te leren en te gebruiken, een krachtig tegengif. Ze maken het gemakkelijker om naar elkaar te luisteren, elkaar te begrijpen en te respecteren, een zachtere relatie met elkaar te ontwikkelen, stereotypen te doorbreken, wantrouwen weg te nemen, nieuwe horizons te openen en bredere solidariteiten op te bouwen. Als hoofdstad van een drietalige staat en een meertalige Unie, en als laboratorium waarvan de ervaring andere steden en regio's ten goede kan komen, heeft Brussel de plicht om de weg te wijzen. En het heeft de capaciteit om dat te doen.

Ten dienste van deze opdracht zijn in Brussel al dagelijks talloze initiatieven aan de gang, zowel van de overheid als van de burgermaatschappij. Onder de titel [Meertaligheid in Brussel](#) heeft het Brussels Studies Institute in 2020 een grondige inventaris opgemaakt. Maar een enorm potentieel blijft onbenut. Op de volgende pagina's beschrijven we kort wat er al bestaat en stellen we maatregelen voor aan de verschillende overheidsniveaus die het mogelijk moeten maken om een taalverscheidene bevolking beter te onthalen en taalkundig beter uit te rusten.

2. Beter onthalen: meertalige diensten aanbieden

2.1 TWEETALIGE DIENSTEN

Het recht om in de eigen taal bediend te worden: in 1966

De hoofdzakelijk in de jaren 1960 ontworpen wetgeving die het taalregime voor de openbare diensten in Brussel vastlegt, werd vooral ingegeven door de wens om elke inwoner van Brussel "het recht te garanderen om in zijn eigen taal bediend te worden", en dus in het bijzonder om ervoor te zorgen dat de Nederlandstalige minderheid dit recht in dezelfde mate kon genieten als de Franstalige meerderheid.

De basistekst is het [Koninklijk Besluit van 18 juli 1966](#) "houdende coördinatie van de wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken". Het is van toepassing op "plaatselijke diensten", d.w.z. voornamelijk diensten die worden geleverd door de negentien gemeenten, hun openbare centra voor maatschappelijk welzijn (OCMW's) en openbare ziekenhuizen (nu Sint-Pieter, Brugmann, Bordet, Koningin Fabiola, Iris-Zuid), met uitzondering van "instellingen waarvan de culturele activiteit een enkele taalgroep interesseert", in het bijzonder "kinderbewaarplaatsen en peuterafdelingen", bibliotheken en gemeentelijke culturele centra. Onderwijsinstellingen vallen onder de bevoegdheid van de Gemeenschappen, waar een eentalig taalregime van kracht is.

Deze wetgeving werd aangevuld door de [wet van 16 juni 1989](#) "houdende diverse institutionele hervormingen", die betrekking heeft op de openbare diensten die op het niveau van het Gewest in zijn geheel worden verstrekt, namelijk de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst (GOB) en zijn onderdelen (met name Brussel Synergie, Mوبiel Brussel, Huisvesting Brussel, Financiën en Begroting Brussel), het bestuur van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (GGC-COCOM), onlangs omgedoopt tot Vivalis, de Organisaties van Openbaar Nut Actiris (werkgelegenheid) en Iriscare (sociale bescherming) en de overheidsbedrijven die in het Gewest actief zijn: de Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer te Brussel (MIVB), -Net Brussel, de Brusselse Hoofdstedelijke Dienst voor Brandweer en Dringende Medische Hulp (SIAMU) en Samusocial.

Het algemene principe is dat alle instellingen in Brussel, of ze nu gemeentelijk of gewestelijk zijn, hun diensten zowel in het Nederlands als in het Frans moeten kunnen aanbieden, zonder dat elk personeelslid noodzakelijk beide talen moet beheersen. Deze verplichting geldt ook voor privé-instellingen die door de overheid belast zijn met een opdracht van algemeen belang. Dit zijn bijvoorbeeld de hulpdiensten van privéziekenhuizen, ziekenfondsen in hun rol als beheerders van verplichte ziekteverzekering en vakbonden in hun rol als beheerders van werkloosheidsuitkeringen.

Bovendien vereist de [wetgeving van 1966](#) dat alle gemeentelijke en OCMW-personeelsleden, met uitzondering van "het vak- en werkliedenpersoneel", ten minste een basiskennis hebben van beide talen in geschreven vorm en, voor personeelsleden die in contact komen met het

publiek, ten minste een mondelinge basiskennis van beide talen. Deze verplichting geldt ook voor gewestelijke diensten die een "plaatselijk" publiek bedienen, bijvoorbeeld voor MIVB-personeel aan loketten, maar niet voor buschauffeurs, en voor personeel in lokale Actiris-vestigingen. Een voldoende kennis van beide talen is ook vereist in alle gemeentelijke en gewestelijke diensten voor managementfuncties waarvan de bekleder eentalige ondergeschikten moet beoordelen.

Tweetaligheidspremies van zeer uiteenlopende omvang

Om voldoende personeel aan te trekken en te behouden dat aan de taalvereisten voldoet, en meer in het algemeen om te helpen garanderen dat elke inwoner van Brussel "het recht heeft om in zijn of haar eigen taal bediend te worden", werd een systeem van tweetaligheidspremies ingevoerd voor alle openbare diensten in Brussel, met uitzondering van de diensten van de Franse Gemeenschapscommissie (COCOF) en de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC), waarvan het systeem eentalig zou zijn.

Deze tweetaligheidspremies worden nu gefinancierd door de federale regering als onderdeel van een "Fonds ter financiering van de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel", opgericht door een [wet van 10 augustus 2001](#). Deze federale financiering van 25 miljoen euro (geïndexeerd) per jaar wordt verdeeld tussen de gemeentelijke en gewestelijke entiteiten in verhouding tot het aantal personeelsleden dat geslaagd is voor de gepaste taaltest. De uitbetaling gebeurt met vertraging omdat de gegevens die door de verschillende Brusselse instellingen worden doorgegeven, moeten worden gecontroleerd. Een koninklijk besluit bepaalt elk jaar de verdeling per entiteit. Zo ontvingen de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst (GOB), Actiris en de Stad Brussel voor 2022 elk een subsidie van meer dan 2 miljoen euro, net als de gemeenten Anderlecht en Schaarbeek, Actiris en het Brugmannziekenhuis, de Brusselse Hoofdstedelijke Dienst voor Brandweer en Dringende Medische Hulp (SIAMU) en Leefmilieu Brussel meer dan één miljoen (zie Tabel 9 voor een geaggregeerd overzicht met betrekking tot het meest recente beschikbare jaar, alsook een ouder jaar ter vergelijking.).

Tabel 9

Federale subsidies voor tweetaligheidspremies betaald door Brusselse overheidsdiensten

	2012	2020
Gemeenten:	10.488.000	11.121.000
OCMW's:	5.303.000	4.614.000
Ziekenhuizen:	4.046.000	3.177.000
GOB:	1.563.000	2.871.000
Actiris:	801.000	2.165.000
SIAMU:	1.642.000	1.823.000
Gewest – andere	1.076.000	2.265.000
GGC	85.000	0
TOTAAL	25.000.000	28.044.000

Bron: Koninklijke besluiten van 23 mei 2013 en 11 december 2023 tot toekenning van subsidies voor de financiering van taaluitkeringen aan Brusselse instellingen en diensten.

Berekeningen: BRM.

NB: Voor het jaar 2021 ontvingen 4.900 gemeentepersoneelsleden en 2.084 OCMW-werknemers in Brussel een tweetaligheidspremie. (Bron: Brusselse gemeenten, overzichtstabel op 1 maart 2022). Voor het jaar 2022 ontvingen 3.620 personeelsleden van regionale instellingen (inclusief Actiris, SIAMU, enz.) deze premie (Bron: talent.brussels).

Elke entiteit verdeelt de federale toelage die haar wordt toegekend naar eigen goeddunken onder de werknemers die geslaagd zijn voor de test voor de tweede officiële taal, op voorwaarde dat het totale bedrag dat op die manier wordt verdeeld minstens gelijk is aan de ontvangen dotatie. Sommige entiteiten verdelen deze toelage op een egalitaire manier, bijvoorbeeld 150 euro per maand voltijds (2011 exclusief index) in openbare ziekenhuizen. Andere hebben gekozen voor bedragen die sterk variëren afhankelijk van de functie van de werknemer. Zo variëren de premies van de Stad Brussel volgens diploma en hiërarchische graad, van 270 euro (voor E1-personeel) tot 3.682 euro (voor A11-personeel) per jaar exclusief index voor een voltijdse ambtenaar. Met index 2,04 van december 2023 komen deze bedragen overeen met 46 en 625 euro bruto per maand. Van de 4 500 personeelsleden van de Stad Brussel ontvangen er momenteel 955 een tweetaligheidspremie. De meeste anderen werken in eentalige afdelingen (crèches, bibliotheken, enz.) waar tweetaligheid niet vereist is. (Bron: Stad Brussel.)

Voor de gewestelijke overheidsdienst in ruime zin (Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst, Actiris, Leefmilieu Brussel, ...) wordt het bedrag van de premies bepaald door een [besluit](#) van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering (21 maart 2018). De premie bedraagt 600, 2400 of 3200 euro ex-index, afhankelijk van het competentieniveau gedefinieerd door de Europese normen. Met index 2,04 van december 2023 komt dit overeen met 102, 408 en 544 euro bruto per maand. Tijdens de huidige legislatuur hebben 1043 werknemers van de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst (GOB) van deze premie genoten, 51% in het Franstalig kader en 87% in het Nederlandstalig kader. (Zie Tabel 10.)

Tabel 10
Aantal werknemers van de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst (GOB)
een tweetaligheidspremie ontvingen in 2023
en aandeel in het personeel van elke categorie

Niveau	Franstalig kader		Nederlandstalig kader	
A (master)	344	60.0%	158	91.9%
B (bachelor)	1243	9.7%	55	87.3%
C (secundair)	100	38.9%	76	83.5%
D (overig)	19	15.2%	19	54.3%
TOTAAL	587	51%	308	87%

***Bron:** Brussels Hoofdstedelijk Parlement, schriftelijke vraag nr. 666 van volksvertegenwoordiger Mathias Vanden Borre aan minister Sven Gatz*

Ten slotte hebben de Brusselse politieagenten ook recht op een tweetaligheidspremie (niet gefinancierd door de bovenvermelde federale dotatie.) In 2023 genoten 1.689 van de in totaal meer dan 7.000 politieagenten deze premie. Het bruto maandbedrag varieert van €89,25 tot €223,11 exclusief index, d.w.z. (aan index 2,04) van €182 tot €455 per maand (Bron: ZPZ BruWest, dienst Personeel & Organisatie).

Over het algemeen zijn de Brusselse premies dus aanzienlijk hoger dan die voor federale ambtenaren ([BOSA – Beleid en Ondersteuning](#)). Afhankelijk van de reden van het taalexamen en de moeilijkheidsgraad ervan ("elementaire" of "voldoende" kennis) variëren deze premies van 20 euro in het geval van "taalexamens af te leggen bij zekere wervingen" tot 110 euro bruto per maand exclusief indexering in het geval van "taalexamens voor opnemings in het tweetalig kader", wat met 2,04 van december 2023 overeenkomt met bedragen tussen 48 en 224 euro per maand.

Er moet ook worden opgemerkt dat de tweetaligheidspremie's voor gemeentelijk en gewestelijk personeel nu slechts gedeeltelijk worden gedekt door de federale dotatie. Volgens de cijfers van talent.brussels ontving het personeel van gewestelijke instellingen (inclusief Actiris, SIAMU, enz.) meertaligheidspremie's voor een totaalbedrag van 14 459 000 euro in 2022. Dit bedrag moet worden vergeleken met de totale federale dotatie van 9.124.000 euro die voor 2020 aan diezelfde gewestelijke instellingen werd toegekend (zie tabel 9 hierboven, exclusief gemeenten, OCMW's en ziekenhuizen). De indexering van de toewijzing zal duidelijk niet volstaan om de kloof tussen deze twee bedragen te dichten. Deze vermoedelijk groeiende kloof, in combinatie met de grote verschillen in de manier waarop de premies worden verdeeld naargelang de instelling, moet aanzetten tot nadenken over de functie van deze premies en hoe ze het meest effectief kunnen worden gebruikt.

Eén instelling om taalvaardigheden te certificeren

Volgens de [gecoördineerde wetten van 18 juli 1966](#) worden de taalexamens die, als ze met succes worden afgelegd, een werknemer kwalificeren voor een functie waarvoor tweetaligheid vereist is of recht geven op een tweetaligheidspremie, georganiseerd door het selectiekantoor van de federale overheid, SELOR, nu omgedoopt tot Werkenvoor.be. De jury bestaat normaal uit drie personen, van wie de meesten van buiten de administratie komen. De certificaten worden ingedeeld op basis van een [Koninklijk Besluit van 8 maart 2001](#). Tijdens de eerste elf maanden van 2023 werden 6498 attesten afgeleverd, voornamelijk aan Brusselse en federale agenten. De belangrijkste categorieën worden weergegeven in tabel 11.

Tabel 11
Certificaten uitgegeven door Werkenvoor.be in 2023
Voornaamste categorieën

	Franse taal	Nederlandse taal
Artikel 7	177	210
Artikel 8	1755	1468
Artikel 9	643	386
Artikel 10	399	276
Artikel 12	183	82
Artikel 14	97	176

Bron: FOD BOSA, *Rekrutering en Ontwikkeling*

NB: *Getuigschriften afgeleverd van 1 januari tot 24 november 2023*

Artikel 7 = Taalexamen dat met betrekking tot het vaststellen van het taalregime in de plaats komt van het opgelegde diploma (of verklaring van het schoolhoofd).

Artikel 8 = Taalexamen over de geschreven kennis af te leggen bij zekere wervingen.

Artikel 9 = Taalexamen af te leggen door het personeel dat omgang heeft met het publiek.

Artikel 10 = taalexamen dat moet worden afgelegd door agenten die in contact komen met werkend personeel.

Artikel 12 = Taalexamen voor opneming in het tweetalig kader.

Artikel 14 = Taalexamen voor titularissen van de betrekkingen die voor de gezamenlijke buitenlandse diensten aangewezen zijn.

De Vaste Commissie voor Taaltoezicht

Brusselse gemeenten en OCMW's - niet de ziekenhuizen en gewestelijke instellingen, en ook niet de politiediensten sinds de creatie van de zes politiezones door de hervorming van 2001 - moeten hun aanwervingsbeslissingen voorleggen aan de vicegouverneur van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Elk jaar schorst de vicegouverneur meer dan 2000 benoemingen wegens niet-naleving van de [gecoördineerde wetten van 1966](#) over het gebruik van talen in administratieve aangelegenheden. In principe moet de regering van het Brussels

Hoofdstedelijk Gewest deze benoemingen nietig verklaren. De schorsingen worden echter zelden opgevolgd omdat er te weinig kandidaten zijn die aan de taalvereisten voldoen.

De Vaste Commissie voor Taaltoezicht heeft een bredere opdracht. Zij rapporteert aan het federale ministerie van Binnenlandse Zaken en is verantwoordelijk voor het toezicht op de naleving van alle aspecten van de gecoördineerde wetten van 1966 en van de wetten die ernaar verwijzen, voor het hele land. Overeenkomstig artikel 60 van deze wetten bestaat de Commissie uit een voorzitter zonder stemrecht, benoemd door de Kamer, vijf leden evenredig gekozen door het Parlement van de Vlaamse Gemeenschap (momenteel 2 N-VA, 1 VB, 1 Open VLD, 1 CD&V), vijf leden evenredig gekozen door het Parlement van de Franse Gemeenschap (momenteel 2 PS, 1 MR, 1 Ecolo, 1 PTB) en één lid gekozen door het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap.

De Commissie brengt adviezen uit en onderzoekt klachten, soms in twee afzonderlijke groepen als de te behandelen zaken de eentalige regio's betreffen, in de meeste gevallen gezamenlijk als de zaken het tweetalige Brussels Hoofdstedelijk Gewest (of de gemeenten met een speciaal statuut) betreffen. Deze laatste zijn veel talrijker dan de eerste. En veel van deze zaken hebben betrekking op de niet-naleving van de tweetaligheidsvereisten door de Brusselse overheidsdiensten.

Hoe kan tweetaligheid realistischer worden?

Om aan deze vereisten te voldoen, ligt de moeilijkheid in het aantrekken en behouden van voldoende personeel met de nodige vaardigheden in het Nederlands. De oplossing ligt niet in het verlagen van de verwachtingen of het verhogen van de premies. Het aantrekken van Nederlandstaligen is niet eenvoudig vanwege de kosten van huisvesting in Brussel, de wens om pendelen te vermijden en de mogelijkheid om een baan in Vlaanderen te vinden. Bovendien wordt het vooruitzicht om te moeten werken in een omgeving waar de meeste contacten, formeel en informeel, in het Frans verlopen door sommigen als een negatieve factor gezien. Het creëren van een vriendelijke werkomgeving waar de aanwezigheid van Nederlandstaligen door collega's wordt gezien als een kans om het Nederlands te oefenen en de andere gemeenschap te ontdekken, kan helpen.

De meest veelbelovende strategie is echter om Brusselaars Nederlands te laten leren. Meer dan honderd werknemers van lokale overheden volgen momenteel cursussen in het Huis van het Nederlands. Daarnaast bieden verschillende instellingen taalcursussen aan hun personeel aan. Zo lanceerde de Maatschappij voor het Intercommunaal Vervoer te Brussel (MIVB) in 2018 een taalPLANlanguages dat een online test- en leerplatform combineert met face-to-face cursussen (tijdens de werkuren of daarbuiten) en conversatietafels. Het Iris-netwerk van ziekenhuizen lanceerde in 2006 een taalplan, te beginnen met Nederlands voor de spoedgevallendienst en vervolgens voor de onthaaldiensten. In 2012 stelde het een e-learning platform (HOPITAAL, nu onderdeel van het iris-Academy e-learning systeem) beschikbaar voor alle medewerkers, aanvankelijk alleen voor Nederlands, later ook voor Engels en Frans. In 2022 maakten 748 personeelsleden er gebruik van. Daarnaast biedt het plan taalcursussen aan op locatie en tijdens werkuren. In 2022-23 waren 589 personeelsleden ingeschreven voor

Nederlands, 162 voor Engels en 27 voor Frans. Deze initiatieven moeten worden aangemoedigd en verder ontwikkeld.

Maar het is vooral op veel jongere leeftijd, in de scholen, dat dit leren moet worden geïntensifieerd en doeltreffender moet worden gemaakt (zie hoofdstuk 3 hieronder). Weliswaar zullen velen die Nederlands leren in Brusselse scholen naar Vlaanderen verhuizen of elders werk vinden dan in de Brusselse overheidsdiensten, maar alleen een doeltreffender vroegtijdig leren van het Nederlands in Brussel kan de aanwervingsbasis voor gemeentelijk en gewestelijk personeel dat voldoende tweetalig is (in de traditionele zin van de twee officiële talen van Brussel) hopen te verbreden.

2.2 MEERTALIGE DIENSTEN

Het recht om in de eigen taal bediend te worden: vandaag

Gezien de ingrijpende veranderingen in het taallandschap van Brussel kan "het recht van alle Brusselaars om in de eigen taal (of ten minste in een taal die ze begrijpen) bediend te worden" niet meer dezelfde betekenis hebben als in 1966. Ervoor zorgen dat gebruikers met Nederlands als enige thuistaal correct bediend worden in hun eigen taal, blijft een prioritaire doelstelling om redenen die niet in de eerste plaats te maken hebben met hun (afnemend) numerieke gewicht binnen de Brusselse bevolking. Deze bezorgdheid is ook gerechtvaardigd, in het bijzonder voor ziekenhuizen, brandweer en politie, door het feit dat de onmiddellijke rand van Brussel in Vlaanderen ligt en door het feit dat dagelijks meer dan 200.000 mensen uit Vlaanderen naar Brussel komen om er te werken, zowel in de federale, Vlaamse of Brusselse administratie als in de privésector. En het is misschien nog meer gerechtvaardigd door het feit dat Brussel de hoofdstad is en wil blijven van een land waar Nederlands de thuistaal van de meerderheid is, en dat Brussel er alle belang bij heeft om sterke banden te onderhouden met zowel Vlaanderen als Wallonië.

De taalverscheidenheid van de Brusselse bevolking dwingt ons echter verder te kijken dan deze eng binaire visie op wat een rechtvaardig en efficiënt beheer van de openbare diensten hoeft te zijn. Volgens de Taalbarometer is slechts 5,6% van de Brusselaars Nederlandstalig in de zin dat ze Nederlands als enige thuistaal hebben (zie Tabel 1). De meesten onder hen kunnen ook vlot communiceren in het Frans. Anderzijds kan 10,2% van de Brusselaars noch in het Frans, noch in het Nederlands vlot communiceren (zie Tabel 12).

Tabel 12
Evolutie taalkennis (goed tot uitstekend) in Brussel, 2000-2017

	2000	2017
Frans	95.6%	87.1%
Nederlands	33.4%	16,2%
Frans en Nederlands	32.8%	13.6%
Frans en/of Nederlands	96.0%	89.8%
Noch Frans, noch Nederlands	4.0%	10.2%
Engels	33.4%	34.5%
Frans en Engels	33.2%	30.6%
Frans en/of Engels	96.7%	91.1%
Noch Frans, noch Engels	3.3%	8.9%
Nederlands en Engels	16.6%	7.5%
Nederlands en/of Engels	50.1%	43.3%
Noch Nederlands, noch Engels	49.9%	56.7%
Frans, Nederlands en Engels	16.4%	6.2%
Frans en/of Nederlands en/of Engels	97,0%	92.4%
Noch Frans, noch Nederlands, noch Engels	3.0%	7.6%.

Bron: Taalbarometers 1 en 4 (tabel 18)

Berekeningen: BRM.

Pragmatische en symbolische meertaligheid

Een efficiënte informatieverspreiding en een rechtvaardige toegang tot overheidsdiensten vereisen dus een taalregime dat veel opener is dan het huidige. De Brusselse Hoofdstedelijke Regering heeft trouwens al voorgesteld om in 2019 die richting uit te gaan. In haar [algemene beleidsverklaring](#) voor de legislatuur 2019-2024 (as 3, punt 6) stelt ze: "*De regering zal de talenkennis van het onthaalpersoneel bevorderen door aan te geven welke talen ze spreken. Burgers zullen dus hulp en begeleiding kunnen krijgen in een andere taal, zonder afbreuk te doen aan de dienstverlening die in het Frans en het Nederlands gegarandeerd blijft.*" Deze strategie is tot nu toe nauwelijks uitgevoerd. Maar het is belangrijk om ze resoluut uit te voeren, op manieren die van sector tot sector kunnen verschillen.

Door meertaligheid toe te laten en aan te moedigen, maar niet op te leggen, moet de communicatie tussen de verstrekkers en de begunstigden van openbare diensten in Brussel aanzienlijk verbeterd kunnen worden, waardoor de efficiëntie tegen lage kosten kan toenemen. De opdracht van de directie Easy.Brussels van de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst bestaat erin de communicatie van de gewestelijke diensten te herdenken vanuit het standpunt van de gebruiker. Een dergelijke opdracht moet noodzakelijkerwijs prioritair rekening houden met het feit dat veel gebruikers geen van de twee officiële talen van het gewest beheersen en dat dit, gezien de extreme fluïditeit die hierboven werd vermeld,

geen voorbijgaand fenomeen is, maar een structureel kenmerk waarmee alle openbare diensten in Brussel, zowel gemeentelijke als gewestelijke, veel meer rekening moeten houden dan vandaag het geval is.

Naast de pragmatische impact in termen van efficiëntie heeft het taalregime van de openbare diensten ook een symbolische functie. Een meertalig systeem mag geïnterpreteerd worden als een teken dat Brussel zijn rol als hoofdstad van de Europese Unie ten volle wil opnemen. Het mag ook geïnterpreteerd worden als een blijk van gelijk respect, binnen de grenzen van de evidente materiële en menselijke beperkingen, voor al de thuistalen van de gebruikers van de Brusselse openbare diensten, of ze nu permanente inwoners zijn of niet.

Het mag echter niet zo worden geïnterpreteerd dat het geen zin heeft om de twee officiële talen te leren voor wie zich op lange termijn in het gewest vestigt. Integendeel, de plaatsen waar meertalige diensten worden aangeboden, moeten ook plaatsen zijn waar mensen systematisch geïnformeerd worden over de mogelijkheden om talen te leren in Brussel en aangemoedigd worden om er gebruik van te maken. Openbare diensten herdenken vanuit het standpunt van de taalgebruikers betekent ook dat deze diensten de gebruikers effectief begeleiden om zich op dit vlak beter uit te rusten.

Meertaligheidspremies?

In zijn meest ambitieuze versie bestaat de bevordering van meertaligheid in de Brusselse overheidsdiensten erin om medewerkers voor hun meertaligheid te belonen met een premie. Naast premies voor tweetaligheid Frans-Nederlands kunnen werknemers van de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst en verschillende andere Brusselse overheidsdiensten nu al ook een premie krijgen als ze hun kennis van een gebarentaal kunnen bewijzen, "op voorwaarde dat ze tewerkgesteld zijn in een dienst die in contact staat met het publiek of in een dienst waar deze kennis nuttig is voor de communicatie binnen de dienst".

De Brusselse politie laat zien dat het mogelijk is om veel verder te gaan. Om toegelaten te worden tot de politieschool moet je slagen voor drie eliminerende testen in de taal van je opleiding. Eenmaal aangenomen, krijgt een politieagent die slaagt voor de SELOR-test (nu Werkenvoor.be) voor de tweede officiële taal net als elders een tweetaligheidspremie bovenop zijn of haar salaris. In 2022 kregen 1689 Brusselse politieagenten deze premie, ongeveer een kwart van het totaal. Op voorwaarde dat ze recht hebben op de tweetaligheidspremie kunnen Brusselse politieagenten ook tot twee extra premies krijgen als ze slagen voor een door een erkende instantie georganiseerde test in een van de andere talen die relevant worden geacht voor de politiezone waarin ze werken. Het bedrag van deze premie ligt op 25% van het laagste bedrag van de tweetaligheidspremies. 1632 Brusselse politieagenten ontvingen deze premie voor Engels, bijna al degenen die de tweetaligheidspremie krijgen. Ongeveer zestig politieagenten ontvingen deze premie voor andere talen, voornamelijk Duits en Spaans, maar ook Arabisch en Turks (zie Tabel 13).

Tabel 13
Premies toegekend aan Brusselse politieagenten 2022

ZONES	BXL	West	Ukkel	Zuid	Noord	Montgomery	TOTAAL
Duits	12	3	0	3	0	4	22
Engels	624	115	60	365	419	49	1632
Arabisch	2	4	0	2	0	0	8
Spaans	0	10	0	8	0	1	19
Italiaans	0	0	0	1	0	0	1
Turks	3	1	0	3	0	0	7
Gebarentaal	2	1	0	0	0	0	3
TOTAAL							
PREMIES	643	134	60	382	419	54	1692
POLITIEAGENTEN	2602	855	534	947	1012	561	7233

Bron: *Politieacademie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.*

BXL = Brussel-Stad en Elsene

West = Molenbeek, Koekelberg, Jette, Ganshoren, Berchem

Ukkel = Ukkel, Oudergem, Watermaal-Bosvoorde

Zuid = Anderlecht, Vorst, Sint-Gillis

Noord = Schaarbeek, Evere, St.-Joost-ten-Node

Montgomery = Etterbeek, Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Pieters-Woluwe

NB: *Cijfers voor 2023 voor de zones Zuid en Noord.*

Om de meertaligheid op het terrein te stimuleren, zou het wenselijk zijn om die praktijk zoveel mogelijk uit te breiden tot alle Brusselse openbare diensten, ongeacht of ze rechtstreeks of onrechtstreeks onder de bevoegdheid van het Gewest, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie, de gemeenten of de OCMW's vallen. De gemeente Sint-Lambrechts-Woluwe lijkt tot nu toe de enige te zijn die deze weg is ingeslagen. Voor functies waarvoor kennis van vreemde talen vereist is, biedt ze een premie van 250 euro per jaar aan personeelsleden die kennis van het Engels, Duits, Arabisch, Chinees, Spaans, Italiaans of Pools kunnen aantonen.

In tegenstelling tot de premies voor tweetaligheid Frans-Nederlands worden deze gemeentelijke premies voor andere talen niet gefinancierd door de federale dotatie. Aangezien deze federale dotatie echter afkomstig is van een "Fonds ter financiering van de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel", zou het legitiem zijn om een deel van deze dotatie te besteden aan premies die Brussel in staat stellen om zijn "internationale rol" beter te spelen.

Alle taalvaardigheden mobiliseren en waarderen

Zulke meertaligheidspremies zijn niet in alle diensten financieel haalbaar en ze zijn ook niet essentieel om vooruitgang te boeken. Met of zonder premies, het is overal mogelijk om de meervoudige talenkennis van dienstverleners die in contact staan met het publiek, van OCMW-baliemedewerkers tot ziekenhuisverpleegkundigen, zichtbaarder te maken en op te waarderen. Dat doet bijvoorbeeld de privémaatschappij Brussels Airport met badges waarop staat welke talen haar personeel voldoende beheerst om met de gebruikers in die talen te kunnen communiceren: de twee officiële talen en alle andere talen die nuttig kunnen zijn. Een dergelijke praktijk heeft niet alleen het voordeel dat de gebruikers rechtstreeks worden geïnformeerd over de talen die ze kunnen gebruiken, maar ook dat de collega's worden geïnformeerd over de taalkundige bijstand waarop ze indien nodig een beroep kunnen doen.

Een dergelijke praktijk draagt bij tot de efficiëntie van de dienst. Het maakt ook mogelijk om publiekelijk aan te geven dat kennis van talen die verband houden met immigratie niet als een handicap maar als een pluspunt moet worden beschouwd. Net als met elke andere vaardigheid, moet er bij aanwerving of promotie ook rekening worden gehouden met taalvaardigheden die verder gaan dan de twee officiële talen, als ze relevant zijn voor de betreffende overheidsdienst.

Deze mobilisatie en valorisatie van de meertaligheid van het personeel geldt evenzeer voor de officieel eentalige Brusselse overheidsdiensten, of ze nu onder de Franse Gemeenschap, de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschapscommissie (COCOF) of de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) vallen. Ze hebben hun weg al gevonden onder druk van de Brusselse realiteit. Bruxelles-Formation bijvoorbeeld, dat onder de COCOF valt, verwelkomt in verschillende talen mensen die een opleiding willen volgen. En in een "[Visietekst Taalbeleid](#)" van 25 november 2010 stelde de VGC al: "*In Nederlandstalige initiatieven kunnen andere talen functioneel worden gebruikt. Dat betekent dat men een andere taal als hulpmiddel gebruikt, dat vertalingen mogelijk zijn, dat men respect heeft voor de taalvrijheid tussen de deelnemers onderling.*"

De ontwikkeling van dit meertalige onthaal is vooral belangrijk in zorginstellingen, van de instellingen die erkend zijn door het Office de la Naissance et de l'Enfance (ONE) en Opgroeien (waartoe Kind en Gezin en Jongerenwelzijn behoren) tot rusthuizen, medische centra en openbare en privéziekenhuizen, of ze nu beheerd worden door gemeenten, gemeenschappen of de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie (CoCom). Effectieve communicatie met een bevolking die zeer verschillend en ongelijk uitgerust is op taalkundig vlak, en de kwaliteit van de zorg die daarmee gepaard gaat, moeten voorrang krijgen op het vasthouden aan starre eentaligheid of tweetaligheid, die hen in de weg staan.

Meer meertalige vertalingen

Dit algemene perspectief beïnvloedt ook de vertaalpraktijk binnen de Brusselse administratie. De directie Vertaling van de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst (GOB) vertaalt voornamelijk van het Frans naar het Nederlands, waarbij de meeste teksten in het Frans worden geproduceerd. De rest bestaat bijna volledig uit vertalingen van het Nederlands naar

het Frans (zie Tabel 14). Sommige van deze vertalingen zijn voor intern gebruik, andere voor extern gebruik. Minstens voor vertalingen naar het Nederlands voor intern gebruik is het legitiem om de vraag te stellen of ze allemaal nuttig zijn en of het niet beter zou zijn om, binnen hetzelfde budget, meer middelen te besteden aan het vertalen naar andere talen van documenten, formulieren, websites, enz. die bestemd zijn voor een extern publiek.

Tabel 14

Vertalingen door de Vertaaldienst van de Brusselse Gewestelijke Overheidsdienst

	Naar het Nederlands	Naar het Frans	Naar het Engels	Naar andere talen
2021	82%	15.1%	2.8%	0.1%
2022	83.1%	14.7%	2.2%	0
2023	84.2%	12.4%	3.4%	0

Bron: SPRB GOB, Directie Vertaling

Om binnen de budgettaire grenzen beter te kunnen inspelen op deze meertalige behoeften, is het systematische gebruik van automatische vertaalssoftware uiteraard onontbeerlijk en dit is al stevig verankerd in de praktijk van de vertalers van de GOB, die steeds meer revisoren zijn geworden. In het kader van het Optiris-project om de organisatie van de Brusselse administratie te optimaliseren, zou het nuttig zijn om deze ontwikkeling te koppelen aan de ontwikkeling van synergieën tussen alle diensten, met inbegrip van de gemeentelijke diensten. De kwaliteit van automatische vertaling kan sterk worden verbeterd als algoritmen voor artificiële intelligentie een specifiek corpus kunnen mobiliseren dat alle juridische, administratieve en andere jargon bevat dat vaak wordt gebruikt in teksten die doorgaans aan vertaaldiensten worden voorgelegd. De ontwikkeling en het delen van een dergelijk instrument door alle overheidsdiensten in Brussel zou het mogelijk moeten maken om, met een gegeven budget, het aantal kwaliteitsvertalingen naar andere talen dan het Frans en het Nederlands te verhogen.

Sociaal tolken ondersteunen

Als de talenkennis van hun personeel niet volstaat om aan de behoeften van hun publiek te voldoen, moeten het Federaal Agentschap voor de Opvang van Asielzoekers (Fedasil), de Gewestelijke Dienst voor Arbeidsbemiddeling (Actiris), de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn, ziekenhuizen, medische centra, enz. een beroep kunnen doen op de diensten van sociale tolken, zoals vandaag reeds het geval is. De diensten van deze tolken worden momenteel geleverd door drie vzw's: Brussel Onthaal – Bruxelles Accueil (BOBA), de Service de Traduction et d'Interprétariat en milieu social (SeTIS) en, voor gebarentaal, Infosourds (SISB). SeTIS werkt uitsluitend met enkele tientallen werknemers in loondienst, de meesten met preciaire contracten, BOBA voornamelijk met honderden vrijwilligers en zelfstandigen, Infosourds met ongeveer vijftien zelfstandigen en werknemers in loondienst (zie Tabel 15). Om sociaal tolk te worden, moet je een opleiding van 110 uur gevolgd hebben die wordt aangeboden door de universiteit van Bergen (voor SeTIS-medewerkers) of een

initiële opleiding van 40 uur (voor zelfstandigen en vrijwilligers bij Brussel Onthaal en Bruxelles Accueil)

Tabel 15
Sociale vertalers en tolken
Personeelsbestand in 2022
(exclusief administratieve ondersteuning)

Tolken en vertalers	SeTIS	BOBA	SISB	TOTAL
Vaste contracten	17	0	4	21
Precaire contracten	64	20	1	74
SMART	2	11	0	13
Zelfstandigen	0	311	10	321
Vrijwilligers	0	735	0	735
TOTAL	83	1077	15	1175

Bron: *SeTIS, BOBA, SISB*

SeTIS tolkt tussen het Frans en ongeveer veertig talen, voornamelijk op het gebied van gezondheid (inclusief preventie en geestelijke gezondheid). BABO zorgt voor tolken tussen het Frans, Nederlands of Engels en ongeveer 120 talen, voornamelijk voor asielzoekers. Om redenen die te maken hebben met de toenemende fluïditeit van de Brusselse bevolking, is de vraag naar deze diensten de laatste jaren aanzienlijk gestegen (zie Tabel 16). Ongeveer de helft van de financiering is afkomstig van overheidssubsidies van verschillende Brusselse instellingen en de andere helft van vergoedingen die worden aangerekend aan de aanvragers van de diensten (Fedasil, Actiris, ziekenhuizen, verenigingen, enz.), waarbij de tarieven variëren naargelang van de subsidies die worden toegekend door de instellingen waarvan de aanvragers afhangen. Deze vzw's vragen om een gemeenschappelijk regelgevend kader dat de praktijken en statuten zou harmoniseren, of het nu gaat om werknemers in loondienst, zelfstandigen of vrijwilligers.

Tabel 16
Sociale tolken: aanvragen en prestaties

	2011		2021	
	Aanvragen	Prestaties	Aanvragen	Prestaties
Brussel Onthaal	8.273	7.349	26.763	21.973
Bruxelles Accueil	3.524	3.300	15.866	13.520
SeTIS	22.572	17.143	40.732	26.576

Bron: *SeTIS, BOBA.*

In de afgelopen jaren heeft het gebruik van artificiële intelligentie geleid tot een indrukwekkende verbetering van de kwaliteit van het automatisch tolken, niet alleen van het automatisch vertalen. Het gebruik ervan zou de communicatie aanzienlijk moeten vergemakkelijken tegen lage kosten wanneer de aanbieders en begunstigen van openbare diensten geen gemeenschappelijke taal hebben. Het kan echter nooit het gebruik van tolken vervangen, die minstens zo goed de rol van maatschappelijk assistent en interculturele bemiddelaar spelen als die van taalkundige. Om hun werklast te verlichten en te vergemakkelijken, moeten tolken echter worden opgeleid om deze nieuwe technologische hulpmiddelen zo goed mogelijk in te zetten en het moet een deel van hun taak zijn om dienstverleners en begunstigen van openbare diensten te leren hoe ze die moeten gebruiken. Een slimme combinatie van menselijke en technologische middelen moet het mogelijk maken om op een efficiënte en financieel duurzame manier aan de groeiende vraag te voldoen. De [communicatiegids](#) van het Huis van het Nederlands biedt nuttige richtlijnen.

2.3 MEERTALIGHEID REGULARISEREN

Niet alleen toeristen

De hierboven aanbevolen mobilisatie en versterking van de meertaligheid van het personeel van de Brusselse overheidsdiensten is moeilijk te verzoenen met de geldende wetgeving. Krachtens de [gecoördineerde wetten van 1966](#) betreffende het gebruik van talen in administratieve aangelegenheden, is het gebruik van andere talen dan het Frans of het Nederlands door plaatselijke overheidsdiensten alleen toegestaan in "toeristische centra" en voor mededelingen gericht op toeristen. Deze uitzondering op het exclusieve gebruik van de officiële taal staat echter in een artikel (11 §3) dat alleen betrekking heeft op eentalige regio's. Gelukkig heeft de rechtspraak deze uitzondering "naar analogie" uitgebreid tot het tweetalige Brussels Hoofdstedelijk Gewest, op voorwaarde dat mondelinge of schriftelijke informatie eerst in het Frans en het Nederlands wordt meegedeeld.

Zo heeft de Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer te Brussel (MIVB) formeel de toelating om het Engels te gebruiken voor de lijnen naar Brussels Airport, het Tervurenmuseum of het Zuidstation, maar niet voor de bushaltes die geacht worden enkel door een "plaatselijk" publiek bezocht te worden. Sinds enkele jaren communiceert de MIVB echter systematisch in het Engels, naast het Nederlands en het Frans, ongetwijfeld in de overtuiging - volgens ons terecht - dat dit onderscheid niet van toepassing is op het grondgebied dat ze bedient. Met zoveel internationale instellingen en organisaties wordt heel Brussel tegenwoordig bezocht door buitenlanders die geen toerist hoeven te zijn om een zo goed mogelijk taalkundig onthaal te verdienen. In plaats van tevergeefs te proberen deze trend om te buigen, moeten we ook het gebruik van het Engels legaliseren voor al het openbaar vervoer en andere gedeelde mobiliteitsdiensten in Brussel.

Bovendien communiceren overheidsinstanties nu voornamelijk op manieren die de wetgever van 1966 zich niet had kunnen voorstellen. Een aantal Brusselse instellingen hebben al snel een Engelse versie aan hun website toegevoegd. Sommige doen dat bovendien heel goed, zoals de Stad Brussel en het Departement Economie en Tewerkstelling van het Gewestelijk

Bestuur. Naast het beschikbaar stellen van informatie moeten formulieren en procedures die vooral gebruikt worden door internationale verenigingen, asielzoekers, diplomaten, ambtenaren van supranationale organisaties, buitenlandse onderzoekers, enz. beschikbaar en verwerkbaar worden gemaakt in het Engels en eventueel in andere veelgebruikte talen. Irisbox, het elektronisch centraal loket van de Brusselse gewestelijke administraties, is al beschikbaar in het Engels. Als de formulieren die van daaruit gedownload kunnen worden ook in het Engels beschikbaar zouden zijn, zou dat nog beter zijn.

Engels om het kort te houden?

Het gebruik van een derde taal biedt soms ook een manier om ongemakkelijke doublures in de naamgeving van initiatieven of instellingen te vermijden. We komen soms weg met Bozar, Batibouw, Cinematek, Bootik of Zinneke Parade. Maar het Engels biedt vaak een minder kustmatig alternatief dat nog steeds begrijpelijk is voor de overgrote meerderheid van de Brusselaars: Brucity, visit.Brussels, hub.brussels, safe.brussels, easy.brussels, Urban, Equal, Good Move, Smart Move, Good Living, enz. Het Engels is een hybride taal, zowel Germaans als Romaans in zijn lexicon en syntaxis, en kan worden gezien als een mengeling van het Frans en het Nederlands. Het gebruik ervan is daarom vaak een handige manier, voor beide partijen aanvaardbaar, om benamingen in te korten of om de keuze tussen de twee officiële talen te vermijden, al was het maar in de volgorde waarin ze worden gebruikt.

Het is echter belangrijk dat het veelvuldig gebruik van Engelse benamingen niet wordt opgevat of gezien als een stap in de richting van een vervanging van de twee historische talen van Brussel, noch als een uiting van onderwerping aan de Britse of Amerikaanse cultuur. Om dez laatste reden is het gebruik van de Britse vlag door vele websites om de Engelse taal aan te duiden bijzonder ongelukkig - net zoals het gebruik van de Nederlandse, Franse en Duitse vlag om onze drie officiële talen aan te duiden. Het gebruik van de initialen FR, NL, DE en EN, zoals de Europese instellingen en ook meestal onze regionale instellingen doen, is net zo doeltreffend en voorkomt tegelijkertijd ongepaste amalgamen.

Het gebruik van een Engelse naam moet eerder worden opgevat en gepercipieerd als een bekrachtiging van het idee dat de Brusselse bevolking niet langer gereduceerd kan worden tot een juxtapositie van Franstaligen en Nederlandstaligen en als een uitdrukking van een resolute openheid naar Europa en de wereld. Het gebruik van een derde taal om dubbele benamingen te vermijden kan echter soms in een andere taal dan het Engels gebeuren en toch voldoende begrijpelijk zijn. Als we bijvoorbeeld het Italiaanse woord "Borsa" hadden gebruikt om het onlangs gerenoveerde Beursgebouw aan te duiden, hadden we een kostbaar geschil vermeden over de volgorde van de Franse en Nederlandse namen op de gevel.

Veel meer dan Engels

Net zoals in het geval van contacten met gebruikers, hierboven besproken, is er geen goede reden om ons te beperken tot het Engels wat openbare communicatie betreft. In veel contexten is Engels de meest voor de hand liggende taal om toe te voegen aan Frans en Nederlands als er maar ruimte (of geld) is voor één andere taal. Dit is zo omdat Engels veruit

de op één na bekendste taal in Brussel is, omdat het de dominante taal is in en rond de Europese instellingen, en omdat het de taal is die het meest gesproken wordt, zij het op elementair niveau, door nieuwkomers van allerlei slag. Maar er zijn veel andere contexten waarin andere talen kunnen en moeten worden toegevoegd of prioriteit moeten krijgen.

Affiches of flyers over vuilnisophaling, mobiliteitsprojecten of volksgezondheid zullen bijvoorbeeld gemakkelijker hun doel bereiken als ze opgesteld zijn in de hoofdtalen van de betrokken buurten. In Antwerpen werden de COVID-instructies al snel in elf talen verspreid. Brussel waagde zich minder snel buiten het Frans en het Nederlands, waartoe het in principe wettelijk verplicht is te beperken. Gelukkig gebeurde die meertalige communicatie ook in Brussel, eerst op het niveau van het Gewest en de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC), daarna op gemeentelijk niveau. Gezien de noodzaak van de situatie protesteerden de hoeders van de taalwetgeving niet. Maar acute collectieve crisissen zijn niet de enige omstandigheden waarin efficiëntie dicteert dat er gecommuniceerd wordt in de talen die het best gekend zijn door het doelpubliek. Ziekenhuizen in Brussel gebruiken al Engels, Spaans, Arabisch en Turks om belangrijke instructies voor hun patiënten op posters te communiceren.

Deze uitbreiding naar andere talen dan het Frans en het Nederlands kan natuurlijk ook van toepassing zijn op websites. In dit opzicht lijkt de gemeente Sint-Lambrechts-Woluwe, net als in het geval van meertaligheidspremies, een pionier te zijn. Naast de Franse, Nederlandse en Engelse versies van haar site, biedt ze ook een Spaanse versie aan. Zoals reeds vermeld, heeft de kwalitatieve verbetering van automatische vertaling de kosten van een dergelijk initiatief verlaagd. Het kan het ook mogelijk, in plaats van het aantal taalversies te vermeerderen, om gemakkelijk, met één klik, toegang te bieden tot een gratis, betrouwbare vertaling van elk onderdeel van een site.

Een gewest bevoegd om het taalgebruik op zijn grondgebied te regelen

De technologie die nu beschikbaar is, kan op veel gebieden helpen: gewestelijke en gemeentelijke vertaaldiensten, sociale tolken en personeel dat rechtstreeks in contact staat met het publiek. Maar het is natuurlijk onhaalbaar om alle administratieve, sociale en medische diensten, enz. in alle talen met een significante aanwezigheid in Brussel aan te bieden. Er kan dus geen standaardformule zijn die overal toegepast kan worden. Afhankelijk van de samenstelling van het publiek dat bediend moet worden en van de mobiliseerbare vaardigheden, zal elke administratie of dienst moeten bepalen wat ze wenselijk en mogelijk acht, tegen redelijke (of onbestaande) kosten, om haar taalkundig diverse publiek beter te bedienen: niet alleen permanente inwoners, maar ook veel pendelaars, vluchtelingen, toeristen, congresgangers en andere bezoekers.

Om rechtsonzekerheid en bovenmatige verwachtingen te vermijden, moet het taalregime het voorwerp uitmaken van transparante beslissingen op basis van expliciete criteria binnen een gemeenschappelijk kader dat op gewestelijk niveau wordt vastgelegd, en het moet efficiënt aan het betrokken publiek worden gecommuniceerd. Het gaat er immers niet om elke gebruiker van openbare diensten in Brussel een onvoorwaardelijk recht te geven om bediend te worden in een andere taal dan het Frans of het Nederlands. Om het Brussels Gewest in staat te stellen een dergelijk kader vast te stellen, moet artikel 129 van de Grondwet worden

herzien. Dat artikel geeft de Gemeenschappen het recht om het taalgebruik in eentalige regio's te regelen, maar het zegt niets over Brussel. Dit komt erop neer dat het taalgebruik in Brussel een restbevoegdheid van de federale staat wordt. Een dergelijke herziening zou het regionale parlement, met een meerderheid in zijn twee taalgroepen, in staat moeten stellen om het taalgebruik op zijn grondgebied autonoom te regelen, binnen de grenzen die door de Grondwet en de federale wetgeving worden opgelegd.

Voor zover ze de aanwezigheid van de twee historische talen van Brussel garandeert en er een vorm van voorrang aan verleent, zou de uitoefening van die bevoegdheid volledig verenigbaar blijven met artikel 4 van de Grondwet, dat van Brussel-Hoofdstad een "tweetalig gebied" maakt, en tegelijk de Brusselse overheidsdiensten in staat stellen efficiënter te werken. Een aangepaste versie van de gecoördineerde wetten van 18 juli 1966 betreffende het gebruik van de talen in bestuurszaken zou Brussel en de andere gewesten meer specifieke verplichtingen kunnen blijven opleggen dan die welke rechtstreeks uit de Grondwet voortvloeien.

Het zal dan aan het Gewest zijn (en aan de lokale instanties waaraan het een deel van deze bevoegdheid kan delegeren) om te bepalen voor welke functies het gebruik van andere talen dan Frans en Nederlands toegestaan of verplicht is, welke vaardigheden voor welke functies recht zouden geven op welke premie en op welk niveau, en door welke instanties deze bevoegdheden zouden moeten worden gecertificeerd. De dotatie van het " Fonds ter financiering van de internationale rol en de hoofdstedelijke functie van Brussel" zou dan op een flexibelere manier kunnen worden gebruikt, waarbij de "functie van hoofdstad van Brussel" niet wordt vergeten, maar waardoor meer aandacht wordt besteed aan haar "internationale rol".

Dit alles zal de Vaste Commissie voor Taaltoezicht niet van haar nut beroven, ook al kan men ervan uitgaan dat haar werklast sterk zal verminderen door de scherpe daling van het aantal Brusselse overtredingen die ze zou moeten behandelen. Het zal echter belangrijk zijn dat een herziening van de gecoördineerde wetten van 1966 aan de huidige elf leden van de Commissie twee leden toevoegt die respectievelijk door de Franstalige en Nederlandstalige fracties in het Brusselse parlement worden benoemd. Een dergelijke uitbreiding is trouwens vandaag al meer dan opportuun om de Commissie structureel beter te laten inspelen op de specifieke situatie en uitdagingen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

3. Beter uitrusten: meertalige burgers opleiden

3.1. THUISTAAL, DE BASIS VAN AL HET LEREN

Een gezinstaalbeleid

Het bovenstaande gaat over de manier waarop de openbare diensten in Brussel een diverse en vloeiende bevolking doeltreffend moeten bedienen en zich daarom moeten durven aanpassen aan een taallandschap dat grondig verschilt van het binaire landschap waarin de huidige regelgeving is ontstaan. Maar het gaat er niet alleen om de bestaande taalsituatie serieus te nemen. Het gaat er nog meer om die situatie te veranderen door bij de Brusselaars het verwerven en het behoud van de taalvaardigheden te bevorderen die ze nodig hebben als werknemer, burger of buurtbewoner en die ervoor moeten zorgen dat Brussel economisch dynamisch, politiek gezond en sociaal samenhangend is.

Welke andere talen je ook wilt leren, de belangrijkste taak is ervoor te zorgen dat je de thuistaal goed beheerst, of dat nu de taal van het kinderdagverblijf of de school is of niet. Deze taak is in de eerste plaats het voorrecht en de verantwoordelijkheid van de ouders. Soms wordt het bemoeilijkt door het naast elkaar bestaan van verschillende thuistalen of door het feit dat de ouders niet de standaardversie spreken. De overheid en de onderwijsinstellingen waarvoor zij verantwoordelijk zijn, hebben echter een belangrijke rol te spelen in het aanmoedigen en helpen van ouders om deze taak uit te voeren, door op een toegankelijke manier de kennis te verspreiden die hen in staat moet stellen om een geschikt 'gezinstaalbeleid' te voeren en door hen steun en advies te geven wanneer ze dat nodig hebben.

Het is vooral belangrijk dat ouders hun eigen taal zo systematisch en aandachtig mogelijk met hun kinderen spreken, van jongs af aan in die taal met hen lezen en zingen en gericht gebruik maken van wat er in die taal beschikbaar en voor hen toegankelijk is op televisie en internet. Dit zal het leren van de taal of talen van de school niet belemmeren. Integendeel. Of het nu door middel van brochures, websites, informatiebijeenkomsten, cursussen of contactpersonen is, vroeg investeren in deze communicatie en samenwerking met gezinnen helpt om veel moeilijkheden later op school te voorkomen, of het nu gaat om de kennis van de schooltaal of om een ander leergebied.

In het kinderdagverblijf, in de bibliotheek en op school

Naast wat er binnen het gezin kan worden gedaan, kunnen kinderdagverblijven ook helpen om de thuistalen van de kinderen waarvoor ze zorgen, te versterken, bijvoorbeeld door samen eenvoudige liedjes in verschillende talen te zingen. De doeltreffendheid van een dergelijke aanpak ligt niet zozeer in die kleine taal oefening zelf, maar in de waardering die wordt geuit voor talen die soms erg in de minderheid zijn. Dat kan de motivatie van de kinderen versterken om hun thuistaal beter te leren.

Als er thuis weinig of geen boeken in de thuistaal zijn, kunnen bibliotheken dit compenseren, zowel binnen als buiten de school. Het aantal bibliotheken in het Brusselse Gewest is, in verhouding tot de bevolking, een van de hoogste ter wereld, en het feit dat ze het label 'Francophone' of 'Nederlandstalig' dragen, betekent niet dat ze alleen boeken in het Frans of Nederlands hebben. De Brusselse bibliotheken hebben een enorme voorraad - te weinig bekend en te weinig gebruikt - aan boeken voor alle leeftijden in een groot aantal talen. En sommige organiseren leesworkshops voor ouders en kinderen. Om optimaal gebruik te maken van het rijke materiaal dat ze bezitten, moeten ze toegang kunnen krijgen tot de catalogus van Nederlandstalige bibliotheken in Franstalige bibliotheken en vice versa, indien mogelijk zelfs via een gemeenschappelijk portaal en één toegangskaart. Daarnaast moet gerichte informatie de verschillende taalgemeenschappen leiden naar de bibliotheken waar de voorraad boeken in hun taal het grootst is.

Naast wat gezinnen kunnen bieden, bieden verschillende ambassades, religieuze organisaties en verenigingen cursussen of andere activiteiten aan in de talen van de kinderen. Sinds enkele jaren biedt de VUB ook Arabische cursussen aan, buiten een religieuze context. Deze initiatieven, die idealiter ook open zouden moeten staan voor kinderen met andere thuistalen, zouden aangemoedigd moeten worden. Het zou mogelijk moeten zijn om ze in schoolgebouwen te organiseren, bijvoorbeeld op woensdagnamiddag, om weekends vrij te houden voor jeugdbewegingen en andere activiteiten.

Ze kunnen ook door de scholen zelf worden georganiseerd, zoals tussen 1981 en 2011 het geval was voor Italiaans, Spaans en Turks in het kader van het project 'Onderwijs in eigen taal en cultuur' waarbij de vzw Foyer en zes Nederlandstalige scholen in Brussel betrokken waren. Een extreme formule die erin bestaat bepaalde scholen toe te laten een deel van hun verplichte curriculum te organiseren in een taal die geassocieerd wordt met immigratie, zou echter kunnen bijdragen tot een ongewenste "etnische" segregatie van de Brusselse scholen. Activiteiten in deze taal waarbij leerlingen en ouders van dezelfde school betrokken zijn, zoals de wekelijkse activiteiten in een twintigtal Brusselse scholen in het kader van het [SALTO-project](#), lopen dit risico niet en moeten worden aangemoedigd.

Tot slot, of dit nu deel uitmaakt van een specifieke activiteit of niet, alles wat helpt om respect te tonen, interesse op te wekken of trots te maken op de thuistalen van de leerlingen kan hun motivatie om ze beter te beheersen alleen maar versterken. Dit alles moet natuurlijk tactvol worden aangepakt. We mogen geen minderwaardigheidscomplex creëren bij leerlingen die hun thuistaal minder goed spreken of die niets anders spreken dan de taal van de school. In een Brusselse context wordt elke leerling van jongs af aan blootgesteld aan meer dan één taal en moet hij/zij zichzelf ervaren als een potentiële meertalige. Het feit dat sommigen, door hun familiale achtergrond, van bij het begin een voorsprong hebben, mag geen bron van schaamte of jaloezie zijn voor de anderen, maar moet een factor van emulatie zijn om de grote taalrijkdom van de Brusselse omgeving optimaal te benutten.

3.2. TWEETALIGE SCHOLEN ?

Populair bij Brusselaars

Volgens de meest recente Taalbarometer zou bijna 90% van de Brusselaars, ongeacht hun taalprofiel, graag tweetalige scholen in Brussel zien (zie Tabel 17).

Tabel 17
Percentage Brusselaars dat vindt dat tweetalig onderwijs een politieke prioriteit moet zijn

	2011	2017
Franstalig	74%	90%
Nederlandstalig	79%	87%
Tweetalig Frans-Nederlands	48%	93%
Tweetalig Frans-anders	63%	94%
Andere	69%	87%

Bron: Taalbarometers 3 en 4 (tabel 58)

NB: De respondenten werd gevraagd hun mening te geven over de stelling "Tweetalig onderwijs moet een politieke prioriteit worden in Brussel", met de mogelijke antwoorden "Helemaal mee oneens", "Mee oneens", "Mee eens", "Helemaal mee eens", "Niet van toepassing". De bovenstaande scores komen overeen met de antwoorden "Mee eens" en "Zeer mee eens".

Wat met tweetalig onderwijs wordt bedoeld, kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. De aanpak van het Groothertogdom Luxemburg en die van de Europese scholen worden vaak genoemd. De aanpak die in 2019 werd voorgesteld door de rectoren van de ULB en de VUB is een derde.

De Luxemburgse aanpak

In het Groothertogdom Luxemburg is de kleuterschool in het Lëtzebuergesch, de basisschool voornamelijk in het Duits en wordt er geleidelijk overgeschakeld op het Frans, de belangrijkste onderwijstaal aan het einde van de middelbare school. Het resultaat is dat jonge Luxemburgers tweetalig zijn in het Frans en het Duits, met de toevoeging van het Engels, zoals elders, voor velen van hen.

Qua structuur en motivatie verschilt de Luxemburgse aanpak niet fundamenteel van de 'transmutatieklassen' die aan het eind van de 19e eeuw in Brussel werden opgericht om het aanleren van het Frans door de Nederlandstalige Brusselse kinderen te vergemakkelijken. Het Groothertogdom maakte nog steeds deel uit van België in 1831, toen het Frans werd ingevoerd als de enige taal van de Belgische wetgeving, en het heeft nog steeds Frans als zijn

enige volledig officiële taal, met name als de enige taal van de wetgeving. Tweektalig onderwijs kan daarom worden gezien als een instrument voor de verfransing van een Duitstalige bevolking, maar zonder dat dit, zoals in België, leidt tot een communautair conflict: er zijn geen twee verschillende taalgemeenschappen in Luxemburg.

Deze analogie met een aanpak die in Brussel onhoudbaar is gebleken, zal ongetwijfeld volstaan om het enthousiasme van sommigen te temperen. Maar de Luxemburgse aanpak stuit vandaag op een moeilijkheid die waarschijnlijk relevanter is voor een mogelijke toepassing in Brussel. In verhouding tot het welvaartsniveau van het land en de middelen die het besteedt aan onderwijs, zijn de resultaten van Luxemburg in de PISA-onderzoeken zo rampzalig dat het, als enige van de OESO-landen, heeft gevraagd om te worden vrijgesteld van de editie van 2023.

Duits-Franse tweektaligheid is een prijzenswaardig doel en het feit dat het voor veel leerlingen is bereikt, is een opmerkelijke prestatie die in de PISA-onderzoeken niet wordt erkend. Maar een aanpak die zou kunnen werken met een homogene Luxemburgse bevolking kan dat niet langer doen wanneer Portugees de thuistaal van een kwart van de leerlingen is en vele anderen een heleboel andere talen spreken. De regering heeft experimentele scholen opgezet waar Frans en Engels worden gebruikt in plaats van Duits als alfabetiseringstalen. Op deze manier hoopt ze het imago van Luxemburg te verbeteren tegen het moment van het volgende PISA-onderzoek.

De Europese aanpak

Een andere aanpak die vaak wordt genoemd, is die van de Europese scholen. Er zijn momenteel 13 zogenaamde Type I Europese Scholen, d.w.z. scholen die voornamelijk bestemd zijn voor de kinderen van Europese ambtenaren en die volledig gefinancierd worden (met uitzondering van de grond en de gebouwen) door de lidstaten van de Europese Unie en de Europese Commissie. Vier van deze scholen bevinden zich in Brussel (Ukkel, Sint-Lambrechts-Woluwe, Elsene, Laken) en bieden plaats aan ongeveer 12.000 leerlingen, oftewel 4,5% van de leerlingen die in Brussel school lopen. Een vijfde is gepland voor Neder-Over-Heembeek. Leerlingen worden toegewezen aan de taalafdelingen op basis van hun thuistaal, op voorwaarde dat deze afdeling bestaat in een van de vier Brusselse scholen.

In het lager onderwijs verschilt de Europese aanpak enkel van de huidige Brusselse doordat een tweede taal verplicht wordt vanaf het eerste jaar van de lagere school (in plaats van het derde) en er een vrije keuze is tussen Frans, Engels en Duits. In het secundair onderwijs begint het leren van een derde officiële taal van de Europese Unie in het eerste jaar en sommige vakken (menswetenschappen en godsdienst/zedenleer) worden vanaf het derde jaar in de taal gegeven die in de lagere school werd gekozen. Het is dus een relatief late immersieaanpak, voorafgegaan door acht jaar leren van de immersietaal.

De belangrijkste reden voor het succes van de Europese scholen voor het leren van een tweede taal ligt echter niet zozeer in de structuur van het leerplan als wel in het systematisch mengen van leerlingen uit verschillende taalafdelingen voor verschillende activiteiten, en in het bijzonder voor de vier jaar durende immersiecurricula. Leerlingen worden op die manier

aangemoedigd om spontaan met elkaar om te gaan in een taal die noch hun thuistaal, noch hun (voornaamste) onderwijstaal is.

Bijgevolg kan de Europese aanpak niet worden toegepast op de "Belgische" Brusselse scholen in hun geheel omdat er daar slechts twee "afdelingen" zouden kunnen zijn - Franstalig en Nederlandstalig. Het is echter denkbaar om een netwerk van type II scholen te ontwikkelen — d.w.z. minstens gedeeltelijk gefinancierd door de Belgische overheid — op voorwaarde dat het aantal leerlingen van wie de thuistaal een andere officiële taal van de Europese Unie is dan het Frans en het Nederlands, voldoende is om verschillende aparte taalafdelingen te creëren.

De ontwikkeling van een dergelijk netwerk op het niveau van het basisonderwijs in het hele gewest zou het voordeel hebben dat de zeldzame contacten tussen Europese ambtenaren en de andere inwoners van Brussel worden verveelvoudigd en dat er minder schoolbussen nodig zijn om de "Europese" leerlingen naar de vier grote scholen te vervoeren. Maar het is pas op het niveau van middelbare scholen dat immersie een rol speelt, en het is niet gemakkelijk om op dit niveau voldoende kritische massa te bereiken om de combinatie van meerdere taalsecties en meerdere specialisatie (literair, wetenschappelijk, artistiek, enz.) tegen een aanvaardbare kostprijs te kunnen beheren. Bovendien is het erg moeilijk om te voorkomen dat dergelijke scholen een parallel elitenetwerk vormen zonder vooruitzicht op veralgemening tot alle Brusselse leerlingen.

De Brusselse aanpak

Het was noch de Luxemburgse, noch de Europese aanpak die de rectoren van de VUB en de ULB, Caroline Pauwels en Yvon Englert, voor ogen hadden toen ze in het voorjaar van 2019 pleitten voor de oprichting van tweetalige en zelfs drietalige scholen. Voor hen waren dat scholen waar Frans en Nederlands van bij het begin op gelijke voet zouden worden geïntroduceerd, en waar Engels ook snel in het curriculum zou worden opgenomen. Naar aanleiding van hun oproep voerde het Brussels Studies Institute een [diepgaand onderzoek uit naar de wettelijke mogelijkheid](#) van dergelijke scholen. Krachtens artikel 127 §2 van de Grondwet vallen de Franstalige scholen in Brussel onder de exclusieve bevoegdheid van de Franse Gemeenschap en de Nederlandstalige onder die van de Vlaamse Gemeenschap. Over tweetalige scholen wordt niets gezegd.

Een herziening van dit artikel zou het Brussels Gewest dus expliciet de mogelijkheid kunnen bieden om dergelijk onderwijs te organiseren. Dat zou de duidelijkste optie zijn. Nochtans is een herziening van de Grondwet niet noodzakelijk. Zolang artikel 35 van de Grondwet, dat restbevoegdheden toekent aan de deelstaten, niet wordt aangevuld met een opsomming van de bevoegdheden van de Federale Staat, is het immers deze laatste die alle bevoegdheden kan uitoefenen die niet uitdrukkelijk aan de gewesten en gemeenschappen zijn toegekend en die dus eventueel een netwerk van tweetalige scholen in Brussel zou kunnen organiseren.

De grondwettelijke mogelijkheid bestaat dus reeds vandaag en zal, gezien de moeilijkheid om het eens te worden over de definitieve reikwijdte van de bevoegdheden van de Federale Staat, nog lange tijd bestaan. Maar om ze te verwezenlijken, zou de Federale Staat een ministerie en

een administratie voor onderwijs moeten oprichten en een manier moeten vinden om de tweetalige scholen in Brussel op dezelfde manier te financieren als de Franstalige en Nederlandstalige scholen. Als aan deze voorwaarden kan worden voldaan, dan wordt het mogelijk officieel tweetalige scholen op te richten.

Drietalige scholen?

In 2019 riepen de rectoren van de ULB en de VUB op om drietalige scholen (Frans-Nederlands-Engels) op te richten, en niet alleen tweetalige scholen. Met de uitzonderlijke toestemming van de Franse Gemeenschap kon deze ambitieuzere dimensie van hun oproep in september 2022 op een experimentele en bescheiden wijze worden gerealiseerd met de oprichting van dubbel immersieonderwijs (Nederlands-Engels) vanaf het eerste jaar secundair aan het Franstalig Atheneum Adolphe Max (Stad Brussel). Krachtens een decreet van december 2022 staat deze optie voortaan open voor alle secundaire scholen van de Franse Gemeenschap. De ervaring van het Atheneum Adolphe Max verdient om op de voet gevolgd te worden en de uitbreiding ervan naar andere Brusselse scholen, zowel Nederlandstalig als Franstalig, verdient om onderzocht te worden. Er moet er echter steeds voor gezorgd worden dat het leren van de tweede officiële taal voorrang krijgt op het Engels.

Veel meer dan Nederlands leren in Brussel - of Frans leren in Vlaanderen - is Engels leren zeer motiverend voor jongeren die dagelijks worden geconfronteerd met het Engels via muziek, sociale media, elektronische games, reizen en nog veel meer. Ondanks het feit dat de aanwezigheid van het Engels op school in Brussel veel lager is dan de tweede officiële taal, zijn jonge Brusselaars die in Brussel school gelopen hebben nu meer bedreven in het Engels dan in de andere officiële taal. Dit is heel duidelijk aan Franstalige kant en is nu ook het geval aan Nederlandstalige kant (zie Tabel 20 onderaan). Dit is niet verwonderlijk in het licht van [studies van de KU Leuven](#) die aantonen dat de kennis van het Engels van Vlaamse leerlingen tegen de tijd dat ze het op school beginnen te leren (in het 2^e middelbaar) al groter is dan hun kennis van het Frans, dat ze sinds het 5^e leerjaar hebben moeten studeren.

Hoewel er talloze mogelijkheden zijn om Engels op televisie en online onder de aandacht te brengen, is het belangrijk dat ze op doeltreffende wijze worden gebruikt. Net als bij andere talen, moet een geschikt gezinstaalbeleid ervoor zorgen dat ze in alle kringen zo goed mogelijk worden gemobiliseerd. Bovendien zijn de mogelijkheden om actief en spontaan Engels te oefenen zeer ongelijk verdeeld over de leerlingen. Een eenvoudige, leuke en goedkope manier om deze kansen te democratiseren is het organiseren van ontmoetingen in het Engels tussen leerlingen van Franstalige en Nederlandstalige Brusselse scholen. De onderhandelingsoefeningen die met de steun van de Amerikaanse ambassade worden georganiseerd in het kader van het project Game Changers BXL zijn hier een voorbeeld van. Bovendien zouden stages, burgerdienst en andere contacten met mensen of organisaties waarbij Engels het meest spontane communicatiemiddel is (van pas aangekomen asielzoekers tot de Europese instellingen), op voorwaarde dat ze inclusief zijn, alle leerlingen, ongeacht hun familiale achtergrond, evenveel kansen moeten geven om actief Engels te oefenen - en ook evenveel redenen om ernaar te streven het beter te leren.

3.3. HET GROTE DILEMMA VOOR BRUSSELSE OUDERS

Twee systemen naast elkaar

De kennis van het Engels toevoegen aan de tweetaligheid Frans-Nederlands is dus een minder zware uitdaging dan alle Brusselse leerlingen tweetalig te maken in de traditionele zin. In de derde hierboven geschetste aanpak mist het model van tweetalige scholen aantrekkingskracht noch coherentie in een gewest als het onze. Het is niet absurd om het te beschouwen als een doelstelling waar we geleidelijk naar toe kunnen werken. Maar het binnen afzienbare tijd tot de algemene regel maken, ligt buiten bereik omwille van twee moeilijkheden die we nu al in de Nederlandstalige scholen van Brussel aantreffen, en die de tweetalige scholen nog veel scherper zouden treffen, namelijk enerzijds het kunnen aantrekken en behouden van voldoende Nederlandstalige leerkrachten en anderzijds het kunnen rekenen op het spontane gebruik van het Nederlands door leerlingen die in grote meerderheid aanvankelijk veel meer op hun gemak zouden zijn - en blijven - in het Frans dan in het Nederlands.

Bijgevolg, en ten minste voor de volgende legislatuur, moet tweetaligheid bevorderd worden in het kader van het Franstalig onderwijs en het Nederlandstalig onderwijs zoals ze momenteel georganiseerd zijn. Als we de 12.000 leerlingen in de Europese scholen en de 6.000 leerlingen in de internationale privéscholen buiten beschouwing laten, gaat het om respectievelijk 73% en 27% van de scholen (Tabel 18) en ongeveer 79% en 21% van de leerlingen in Brussel (Tabel 19).

Tabel 18
Franstalige en Nederlandstalige scholen in Brussel 2023

	Lagere scholen	Middelbare scholen	Totaal
Franstalig	392 (72%)	135 (75%)	527 (73%)
Nederlandstalig	148 (28%)	45 (25%)	193 (27%)
Totaal	540	180	720

Tabel 19
Leerlingen in het Franstalig en Nederlandstalig onderwijs in Brussel 2021-2022

	Kleuterschool	Lagere school	Middelbare school	Totaal
Franstalig onderwijs	74%	79%	81%	78.8%
Nederlandstalig onderwijs	26%	21%	19%	21.2%
Totaal	55.074	98.529	107.512	261.115
(waarvan niet-Brusselaars)	8%	10%	18%	

Bron: *Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (IBSA-BISA)*

NB: *Totaal gewoon en buitengewoon onderwijs. Berekeningen: BRM.*

Blindelings kiezen

Vanuit het oogpunt van taalverwerving is het verschil tussen Franstalig en Nederlandstalig onderwijs verre van onbeduidend, en dit verschil stelt veel ouders voor een moeilijk dilemma. Enerzijds kunnen we op basis van enkele beschikbare cijfers en talloze getuigenissen stellen dat het percentage leerlingen dat het Brussels onderwijs verlaat met een goede kennis van beide talen veel hoger ligt in het Nederlandstalig onderwijs dan in het Franstalig onderwijs en dat deze kloof steeds groter wordt (Tabel 20).

Tabel 20
Taalkennis (goed of uitstekend) naar onderwijsachtergrond
bij 18 tot 30 jarige Brusselaars.

	Brussels Franstalig onderwijs		Brussels Nederlandstalig onderwijs	
	2000	2017	2000	2017
Nederlands	20.0%	7.8%	94.4%	96.9%
Frans	99.8%	96.3%	94.4%	68.8%
Engels	36.8%	41.1%	77.8%	71.9%

Bron: *Taalbarometers 1 en 4 (tabel 46)*

NB: *Door de relatief kleine omvang van de deelsteekproeven is het belangrijk om deze cijfers met de nodige voorzichtigheid te gebruiken.*

Anderzijds suggereren een aantal cijfers en verschillende getuigenissen dat, althans voor de zwakste leerlingen en voor de leerlingen met de minste ondersteuning op school, een reële kennis van de onderwijstaal aan het einde van de opleiding moeilijker te bereiken is in het Brussels Nederlandstalig onderwijs dan in het Brussels Franstalig onderwijs, ondanks de extra middelen die de Vlaamse Gemeenschap ter beschikking stelt. Zo zijn de scores behaald op de Nederlandse taaltesten die worden opgelegd aan eerstejaarsstudenten van de Brusselse campus van de hogeschool Odisee beduidend lager dan de scores behaald op dezelfde test door studenten van de Vlaamse campus. En bij de kandidaten voor toelating tot de Brusselse politie school op het niveau van agent was het slaagpercentage voor de schriftelijke proef in de onderwijstaal significant lager voor kandidaten uit het Nederlandstalig Brussels onderwijs dan voor kandidaten uit het Franstalig Brussels onderwijs. Deze beperkte aanwijzingen moeten met de nodige omzichtigheid worden behandeld, onder meer omdat ze betrekking hebben op kleine steekproeven die niet als representatief kunnen worden beschouwd. Maar aangezien ze bevestigd worden door verschillende getuigenissen, zijn ze voldoende geloofwaardig om niet genegeerd te worden.

Gezien het grote belang voor de toekomst van een Brussels kind van de keuze tussen Franstalig en Nederlandstalig onderwijs, is het uiterst wenselijk om over meer betrouwbare

gegevens te beschikken. Een aparte toegang, die momenteel onmogelijk is, tot het Brusselse deel van de resultaten van de PISA- en PIRLS-enquêtes met betrekking tot scholen in de Franse en Vlaamse gemeenschap zou al een grote stap vooruit zijn. Er zijn in het verleden [meer gerichte studies](#) uitgevoerd, maar het is essentieel om ze te actualiseren om de aard en de omvang van het dilemma dat deze bevindingen schetsen te verduidelijken: enerzijds onderwijs dat slechts een kleine minderheid tweetaligen voortbrengt, en anderzijds onderwijs dat moeite heeft om ervoor te zorgen dat alle leerlingen de onderwijstaal voldoende beheersen.

De bron van het dilemma: vergelijkbaar publiek, Franstalige omgeving

Wat verklaart dit contrast en het daaruit voortvloeiende dilemma? Een combinatie van twee feiten. Enerzijds is er de taalkundige samenstelling van de schoolbevolking in de Nederlandstalige scholen. Bij de oprichting van de Gemeenschappen ontvingen de Brusselse Nederlandstalige scholen een overweldigende meerderheid van kinderen met Nederlands als thuistaal. Vandaag is hun instroom nauwelijks te onderscheiden van die van de Brusselse Franstalige scholen. (zie Tabel 21.)

Tabel 21
Thuistaal van de leerlingen in het Nederlandstalig onderwijs in Brussel

	Nederlands	Nederlands + ander	Frans	Ander
1979-1980	85.9%	10.1%	2.3%	1.7%
1989-1990	52.1%	25.4%	15%	7.5%
1999-2000	24.9%	27.2%	27.7%	20.2%
2009-2010	10.8%	26.2%	31.6%	31.4%
2019-2020	8.7%	17.7%	34.4%	39.3%

Bron : *Vlaamse Gemeenschapscommissie*

Anderzijds is er het feit dat Frans veruit de meest gesproken taal is in Brussel (zie Tabel 1) en dat de overgrote meerderheid van de Brusselaars die zeggen dat ze het Nederlands goed of uitstekend kennen, ook zeggen dat ze het Frans goed of uitstekend machtig zijn (zie Tabel 12). Bijgevolg wordt het Frans spontaan gebruikt in de meeste situaties waarin Brusselaars die niet dezelfde thuistaal hebben elkaar ontmoeten, en zijn er relatief weinig situaties waarin het Nederlands spontaan wordt gebruikt. Deze sterke buitenschoolse asymmetrie verklaart waarom Franstalige scholen minder moeite hebben dan Nederlandstalige scholen om de meeste van hun leerlingen een goede kennis van de onderwijstaal te geven, en veel meer moeite om hen de tweede officiële taal te laten leren.

3.4. GEMEENSCHAPPELIJKE UITDAGINGEN

Thuistaal, schooltaal en *rolmodellen*

Tijdens de komende legislatuur zullen we dus in Brussel moeten blijven leven met twee onderwijssystemen die naast elkaar functioneren en die, om de zojuist genoemde redenen, voor zeer verschillende uitdagingen staan. Er is behoefte aan een betere coördinatie tussen beide systemen, met name wat betreft het beheren van de inschrijvingen, het toezicht op vroegtijdige schoolverlaters en de naleving van de leerplicht. Door de scholing van de meest kansarme leerlingen op deze manier te verbeteren, kunnen al hun vaardigheden, waaronder taalvaardigheden, worden versterkt. Maar wat kan er concreet gedaan worden om de meertaligheid van de leerlingen in beide onderwijssystemen te verbeteren?

Ten eerste, in zowel Franstalig als Nederlandstalig onderwijs, zoals hierboven uitgelegd, is een van de prioriteiten om ervoor te zorgen dat de thuistaal, wat die ook moge zijn, zo goed mogelijk wordt beheerst.

Ten tweede, zonder afbreuk te doen aan deze eerste doelstelling, moet gezorgd worden voor een zo vroeg mogelijke contactname met wat de schooltaal zal zijn, door ouders aan te moedigen om te kiezen voor een kinderdagverblijf en een kleuterschool in deze taal en door te verzekeren dat hun kind kan worden ingeschreven, zonder voorwaarde dat beide ouders voltijds moeten werken.

Ten derde is het motiveren van leerlingen ook grotendeels een kwestie van hoe ze zich de schooltaal en de mensen die die taal spreken, voorstellen. In dat opzicht kan het doeltreffend zijn om twee- en meertalige Brusselse *rolmodellen* te mobiliseren - Romelu Lukaku, Vincent Kompany, Gorik van Oudheusden (Zwangere Guy), enz. - door hen bijvoorbeeld te vragen gratis bij te dragen aan de productie van filmpjes die uitgezonden zouden kunnen worden op TikTok en andere sociale media die door Brusselse scholieren worden gebruikt, alsook op Bruzz en BX1.

Een bicommunautair netwerk van Brusselse leerkrachten

Uiteindelijk is het belangrijk om de juiste methode te hanteren voor het aanleren van de schooltaal, rekening houdend met de taaldiversiteit en het taalniveau van de leerlingen — en dit niet alleen in de taallessen: in Brussel moet elke leerkracht – meer dan elders – een taalleerkracht zijn. Door de linguïstische samenstelling van de klassen en de linguïstische diversiteit van de omgeving is de didactische uitdaging voor Brusselse scholen gemiddeld veel groter dan voor Vlaamse en Waalse scholen - ook al evolueren de grote Vlaamse en Waalse steden en vooral de Vlaamse Rand in dezelfde richting.

Om deze uitdaging aan te pakken worden verschillende maatregelen bedacht en getest, vooral aan Nederlandstalige zijde, onder leiding van het [Onderwijscentrum Brussel](#) (OCB), dat in 2008 werd opgericht om het Nederlandstalig onderwijs in Brussel te ondersteunen. Het OCB heeft de website [BrusselVolTaal.be](#) ontwikkeld, die in de eerste plaats gericht is op leerkrachten Nederlandstalig onderwijs in Brussel. Deze website is een aanvulling op andere Vlaamse sites over meertaligheid in het onderwijs, zoals [meertaligheid.be](#), PRO-M en

Metrotaal. Het platform Klascement, opgericht door vrijwilligers maar nu structureel gefinancierd door de Vlaamse overheid, stelt lesmateriaal en expertise ter beschikking van tienduizenden leerkrachten in Vlaanderen, Nederland en Brussel.

Aan Franstalige kant is Enseignons.be, net als Klascement, een platform voor het delen van lesmateriaal. Het wordt veel gebruikt door Franstalige leerkrachten, maar heeft momenteel moeite om structurele financiering te vinden. Het E-Classe platform, gecreëerd door de Franse Gemeenschap, zou ook moeten kunnen dienen als een werktuig voor het delen van materiaal, maar is nog niet operationeel.

Deze uni-communautaire initiatieven en platformen zijn nuttig, maar de pedagogische uitdagingen van de Brusselse taaldiversiteit zijn in grote mate gemeenschappelijk voor leerkrachten van zowel Franstalige als Nederlandstalige scholen in Brussel. Om de ondersteuning van zowel Franstalige als Nederlandstalige lerarenteams te versterken, zou het aangewezen zijn om een bicommunautair netwerk van Brusselse leerkrachten op te richten en duurzaam te steunen, die bereid zijn om ervaringen en lesmateriaal te delen die bijzonder relevant zijn voor de Brusselse taaldiversiteit. Veel beter dan regels die van bovenaf opgelegd worden, zou dit delen van ervaringen en lesmateriaal de lespraktijk van alle Brusselse leerkrachten kunnen inspireren en hun werk doeltreffender maken. Dit bicommunautaire netwerk zou de bestaande unicommunautaire platformen effectief kunnen hanteren zonder ze te dupliceren. Het zou de vorm kunnen nemen van een partnerschap tussen OCB en een Franstalige tegenhanger, die nu nog niet bestaat. Het zou wenselijk op zijn minst een cel op te richten binnen de administratie van de Franse Gemeenschapscommissie of de Franse Gemeenschap die deze rol zou kunnen spelen.

3.5. GOED TWEETALIG WORDEN IN HET FRANSTALIG ONDERWIJS

Immersieonderwijs versterken

Wat betreft het Franstalig onderwijs, is er duidelijk een grote inspanning nodig om het onderwijs van het Nederlands doeltreffender te maken. Daartoe wordt zowel in Brussel als in Wallonië veel hoop gevestigd op het immersieonderwijs. Deze aanpak is op korte termijn een haalbare benadering van echt tweetalig onderwijs, vooral wanneer de immersieleerkrachten *native speakers* zijn en wanneer het aantal uren dat in de doeltaal wordt lesgegeven dicht bij het aantal uren ligt dat in de hoofdtal van de school wordt onderwezen.

Op voorwaarde dat het in de juiste omstandigheden kan worden toegepast, biedt immersieonderwijs een doeltreffende aanpak voor het leren van een tweede schooltaal. Ze is geschikt voor de meeste leerlingen, zelfs vanaf jonge leeftijd, op voorwaarde dat de thuistaal voldoende beheerst wordt. Deze aanpak is even relevant voor artistiek, technisch en beroepsonderwijs als voor algemeen onderwijs. Ze wordt aangemoedigd door de regering van de Franse Gemeenschap en wordt toegepast in talrijke lagere en middelbare scholen in Wallonië, in het bijzonder in Waals-Brabant, alsook in een vijftigtal Franstalige scholen in het Brussels Gewest (zie Tabellen 22 en 23). Het is momenteel het onderwerp van een grondige evaluatie door het Parlement van de Franse Gemeenschap, in het kader van de [Etats généraux de l'immersion](#).

Tabel 22
Aantal leerlingen in immersieklassen
Gewoon lager onderwijs in de Franse Gemeenschap 2020-2021

	Nederlands	Engels	Duits	Totaal	% immersie
Brussel-Hoofdstad	2720	0	0	2720	2%
Waals-Brabant	3961	1265	0	5226	13%
Totaal CF	15241	6008	581	21830	4%

Tabel 23
Aantal leerlingen in immersieklassen gewoon secundair
onderwijs in de Franse Gemeenschap 2017-2018

	Nederlands	Engels	Duits	Totaal	% immersie
Brussel-Hoofdstad	2854	472	0	3326	4%
Waals-Brabant	1904	433	0	2362	8%
Totaal CF	7979	4660	678	13483	4%

Bron: *Communauté française, Administration générale de l'Enseignement, Direction d'exploitation des données.*

De ontwikkeling van het Nederlandstalig immersieonderwijs in Franstalige scholen stuit op verschillende obstakels die in het manifest van de *Union des Parents des Ecoles d'Immersion en Néerlandais* (UPIM) worden benadrukt en die moeten worden overwonnen. Ten eerste is er het gebrek aan geschikt lesmateriaal. Leerlingen in Nederlandstalige scholen met hetzelfde niveau Nederlands zijn jonger, en wat voor hen geschikt is, is niet geschikt voor immersieklassen. Om dit eerste probleem op te lossen is een platform voor uitwisseling tussen leerkrachten nuttig, maar een vermindering van de grote verscheidenheid aan immersieconstructies (welk niveau, welke vakken, hoeveel uren) is essentieel. Ten tweede worden de evaluaties in het basis- en secundair onderwijs in het Frans uitgevoerd voor vakken die in het Nederlands worden onderwezen. Het decreet op het immersieonderwijs moet worden herzien om de beoordeling in de onderwijstaal mogelijk te maken. Ten derde moet de opleiding van immersieleerkrachten worden verbeterd, ofwel door ze te integreren in de reguliere programma's, ofwel door ze aan te bieden in de vorm van een extra studiecertificaat.

Native speakers en de schoolkalender

De grootste uitdaging is echter om voldoende Nederlandstalige leerkrachten aan te werven. Dit kan worden vergemakkelijkt door de regels te versoepelen. Diploma's uitgereikt door de ene Gemeenschap worden in principe automatisch erkend door de andere. Vaak is echter een taaltest vereist om in een andere taal dan de taal van het diploma te mogen onderwijzen. Dankzij de samenwerking met de Haute Ecole Francisco Ferrer in het kader van het project 'Tweetalige Lerarenopleiding', zijn afgestudeerden van de Erasmushogeschool Brussel vrijgesteld van deze taaltest om les te geven als leerkracht tweede taal in het Franstalig onderwijs. Deze vrijstelling zou veralgemeend moeten worden, bijvoorbeeld door ze beter bekend te bij andere Nederlandstalige instellingen voor hoger onderwijs die een lerarenopleiding basisonderwijs organiseren. Het zou eveneens als aan Nederlandstalige leerkrachten zou worden toegelaten zaakvakken in het Nederlands te geven.

Andere hindernissen zijn moeilijker. Ten eerste ontvangen leerkrachten in de Vlaamse Gemeenschap bij een bepaalde anciënniteit een brutosalaris dat ongeveer 5% hoger ligt dan dat van leerkrachten in de Franse Gemeenschap. Gezien haar financiële situatie is het moeilijk voorstelbaar dat de Franse Gemeenschap deze kloof zou kunnen dichten, zelfs op een gerichte manier door een premie toe te kennen aan immersieleerkrachten. Deze moeilijkheid kan omzeild worden door een andere optie : de deeltijdse uitwisseling van leerkrachten tussen Franstalige en Nederlandstalige scholen in elkaars nabijheid, met behoud van hun respectievelijke salarissen. Een dergelijke uitwisseling wordt bemoeilijkt door verschillen in de dagelijkse lessenroosters en, recentelijk, in de duur van de gemeenschappelijke stam. Daarbij komt nog het ongemak voor zowel leerkrachten als directies wanneer leerkrachten in twee scholen les geven.

Beide opties stuiten sinds kort op een nog ernstiger gemeenschappelijk probleem. Sinds de hervorming van de schoolkalender van de Franse Gemeenschap in 2022 vallen de schoolvakanties nit meer samen. Dit maakt het moeilijk voor leerkrachten met kinderen in een Nederlandstalige school om les te geven in een Franstalige school. Een manier om dit probleem op te lossen zou zijn om de Nederlandstalige schoolkalender af te stemmen op de Franstalige schoolkalender in Brussel, zonder te wachten tot Vlaanderen hetzelfde doet. Maar aangezien bijna 90% van de leerkrachten in Brussels Nederlandstalige scholen in Vlaanderen woont, is dit een vrome wens.

Het is dan ook te hopen dat dezelfde redenen die de Franse Gemeenschap, en ook Nederland, ertoe gebracht hebben om een schoolkalender met een kortere zomervakantie in te voeren, ook de Vlaamse Gemeenschap zullen overtuigen. Dat zou in het voordeel zijn van het Nederlandstalig onderwijs in Brussel, waar de leerkrachten klagen dat door de lange zomervakantie het niveau van het Nederlands van leerlingen van de lagere school die thuis geen Nederlands spreken, slechts in november het niveau van juni behalen - wat trouwens door verschillende internationale studies over het [*Summer learning loss*](#) wordt bevestigd.

Een significante uitbreiding van het Nederlandstalig immersieonderwijs en van de uitwisseling van Franstalige en Nederlandstalige leerkrachten zal pas mogelijk zijn als dit probleem wordt opgelost. Bovendien zal het samenvallen van beide schoolkalenders tot de versterking van meertalige opvoeding bijdragen, bijvoorbeeld door buitenschoolse

activiteiten en stages in de andere taalgemeenschap en sociale contacten tussen leerlingen van de twee gemeenschappen te vergemakkelijken.

Het tekort aan taalleerkrachten aanpakken

Intussen belet dit niet dat aan de hierboven vermelde voorwaarden zo goed mogelijk wordt voldaan om de werking van de bestaande immersiescholen te optimaliseren, noch om het leren van het Nederlands aanzienlijk te verbeteren in scholen waar het beperkt blijft tot lessen Nederlands. Het kennisniveau van het Nederlands van de leerlingen in het Franstalig onderwijs in Brussel op het einde van het secundair onderwijs bereikt zelden het competentieniveau B1 dat men zou verwachten na (minstens !) acht jaar Nederlands gedurende meerdere uren per week. Het feit dat het vak Nederlands van het derde tot het zesde leerjaar geen deel uitmaakt van het *Certificat d'études de base* (CEB) wekt de indruk dat het Nederlands geen ernstig te nemen vak is en dus noch voor de leerlingen, noch voor de leerkrachten motiverend werkt.

Bovendien is het moeilijk om voldoende leerkrachten Nederlands aan te werven. Vanaf het schooljaar 2023-2024 is het aanleren van een tweede taal in Wallonië (met uitzondering van de Duitstalige Gemeenschap), net zoals in Brussel, verplicht vanaf het derde leerjaar van de lagere school. De regering van de Franse Gemeenschap heeft beslist dat deze taal vanaf 2027-2028, net zoals in Brussel, verplicht Nederlands zal zijn. Hoewel deze beslissing indruist tegen de huidige voorkeur van de meerderheid van de ouders voor het Engels, is er tot nu toe een opmerkelijke politieke consensus over bereikt. Vanuit Brussels standpunt heeft deze ontwikkeling het kleine voordeel dat ze de opname van het Nederlands in het CEB waarschijnlijker maakt, maar het grote nadeel dat ze de aanwerving van leerkrachten met de nodige kwalificaties nog moeilijker maakt, aangezien de salarissen van leerkrachten in Wallonië en Brussel gelijk zijn, terwijl huisvesting in Wallonië gemiddeld aanzienlijk goedkoper zijn.

Om dit probleem aan te pakken, moet eerst het algemene lerarentekort worden aangepakt, met name door het imago van het beroep te verbeteren, door loopbaanveranderingen met passende erkenning van anciënniteit aan te moedigen, door dezelfde salarisschaal toe te kennen aan alle leerkrachten met een masterdiploma en door de administratieve last te verlichten zodat leerkrachten zich kunnen concentreren op de kern van hun beroep.

Wat het onderwijs van het Nederlands betreft, was de opleiding van tweetalige leerkrachten door de Haute Ecole Francisco Ferrer en de Erasmushogeschool zeer welgekomen. Dankzij dit initiatief kon een bijkomend opleidingstraject voor Nederlandstalige leerkrachten worden gecreëerd. Tot voor kort was alleen de aggregatie in de Germaanse talen van het lager middelbaaronderwijs beschikbaar om leerkrachten te vormen voor het geven van Nederlands in het basis- en secundair onderwijs. Gezien het lage aantal studenten in deze opleiding was een aanvullend opleidingstraject meer dan wenselijk.

Sinds de recente inwerkingtreding van de hervorming van de initiële lerarenopleiding kan de opleiding Nederlands echter niet langer worden georganiseerd in sectie 2 van de nieuwe master voor basisonderwijs en moest ze daarom uit het curriculum van de instellingen voor

hoger onderwijs worden geschrapt. Een aantal scholen heeft sindsdien certificaten Nederlands gecreëerd buiten het curriculum van leerkrachten basisonderwijs om leerkrachten tweede taal op te leiden. Het zou echter wenselijk zijn om Nederlands weer op te nemen in de gemeenschappelijke stam van sectie 2 om meer leerkrachten Nederlands op te leiden en zo het tekort te verhelpen.

Daarnaast kan een aantal flexibele maatregelen worden genomen om Nederlandskundigen die in het onderwijs willen stappen aan werven door bijvoorbeeld hun professionele omscholing te vergemakkelijken. De aanpassing van het decreet "*Titres et fonctions*", de erkenning van meer anciënniteitsjaren bij omscholing en de versoepeling van taaltesten in bepaalde gevallen kunnen hiertoe bijdragen. Het zou ook mogelijk moeten worden om in het secundair onderwijs een beroep te doen op gekwalificeerde werknemers aan het einde van hun loopbaan, of op een formule geïnspireerd op de internationale uitwisselingen van taalassistenten: in het kader van hun studies en met de steun van een beurs komen bijvoorbeeld buitenlandse studenten naar Frankrijk en gaan Franse studenten naar het buitenland om taalbegeleiders in het basis- of secundair onderwijs te helpen en niet alleen de taal maar ook de cultuur van hun land door te geven.

Gezien het huidige tekort aan leerkrachten Nederlands en het feit dat dit tekort nog zal toenemen wanneer Nederlands verplicht wordt vanaf het derde leerjaar in Wallonië, zal er meer verbeeldingskracht nodig zijn. Het is nu al zo dat krachtens een besluit van mei 2011 de Stad Brussel taalpremies biedt aan leerkrachten die Nederlands onderwijzen in de Franstalige basisscholen van de Stad. Om leerkrachten Nederlands aan te sporen om naar Brussel te komen of er te blijven, zou men ze ook kunnen helpen met het vinden van geschikte huisvesting, wellicht zelfs door hen een vorm van prioriteit te geven voor de duizenden woningen van de Brusselse grondregie.

Maar het belangrijkste is om de vicieuze cirkel te doorbreken. Als er weinig gemotiveerde en competente kandidaten zijn voor de lerarenopleiding Nederlands, dan is dat te wijten aan het gebrek aan populariteit van de taal en het lage niveau van het Nederlands bij de Franstalige leerlingen aan het einde van de middelbare school — zelf het resultaat van het feit dat ze vaak geen competente en gemotiveerde leerkrachten hebben gehad. Als deze vicieuze cirkel doorbroken kan worden, is dat wellicht alleen door het aanbod voor deze lerarenopleidingen te diversifiëren en door erin te slagen studenten uit het Brussels Nederlandstalig onderwijs voor deze opleidingen te rekruteren en niet alleen uit het Franstalig onderwijs.

Buiten de klas

Of het nu in het traditionele onderwijs of in het immersieonderwijs is, het leren van het Nederlands lijdt onder de hierboven vermelde fundamentele moeilijkheid, namelijk het gebrek aan mogelijkheden om de taal spontaan in of buiten de school te oefenen. Zelfs in immersiescholen zal het Nederlands niet de lingua franca worden die de leerlingen spontaan onder elkaar gebruiken. Contacten en uitwisselingen met Nederlandstalige scholen kunnen helpen en er zijn subsidies van de Taalunie beschikbaar om dit te financieren. Om zo efficiënt mogelijk te zijn, is het nu echter nodig om de voorkeur te geven aan scholen buiten Brussel en de Rand, waar het Frans ook veel voorkomt en waar het contact tussen leerlingen het meest natuurlijk in het Frans zou plaatsvinden. Hoewel dit onvermijdelijk gecompliceerdere

procedures met zich meebrengt, kan samenwerking met scholen die verder van Brussel liggen duurzaam blijken als het eenmaal routine is geworden. Een bescheiden illustratie hiervan is het [çaklik-project](#), gesteund door de Taalunie, dat excursies naar Vlaanderen en culturele activiteiten in het Nederlands organiseert voor Franstalige klassen uit Wallonië en Brussel vanaf het 5^e leerjaar.

In het secundair onderwijs moeten uitwisselingen en samenwerkingsprojecten met Nederlandstalige scholen in Brussel en Vlaanderen ervoor zorgen dat een authentiek contact ontstaat met de Nederlandse taal en de jongeren die deze taal spreken. Dit zal de openheid naar anderen toe bevorderen en een positieve attitude t.o.v. het Nederlands teweegbrengen. Er bestaan bemoedigende experimenten in dit verband, bijvoorbeeld tussen het Athénée Royal Jean Absil en het Koninklijk Atheneum Etterbeek, maar deze moeten veralgemeend worden. Bovendien is het mogelijk om aan het einde van het secundair onderwijs stages te organiseren in Vlaamse of Brusselse bedrijven of verenigingen waar het Nederlands de voertaal is. Men kan er ook aan denken om als onderdeel van het curriculum een vorm van burgerdienst aan te bieden die een onderdompeling in de taal omvat.

Wat op school kan worden gedaan, is belangrijk. Maar de doeltreffendheid ervan hangt in grote mate af van wat leerlingen doen en waaraan ze worden blootgesteld buiten de schooluren, bijvoorbeeld door de activiteiten die worden aangeboden door Nederlandstalige culturele centra en bibliotheken of door sportclubs en andere verenigingen die voldoende ruimte geven aan de beoefening van het Nederlands. Hierbij moet er echter over worden gewaakt dat de instroom van Franstalige kinderen er niet toe leidt dat het Nederlands wordt verdrongen. De eerste uitdaging, zoals geïllustreerd door BxBrussels en RWDGgirls, is het vinden van activiteitenbegeleiders en coaches die voldoende bekwaam zijn in het Nederlands om activiteiten in het Nederlands te kunnen begeleiden.

Op een meer individueel niveau kan de ontwikkeling van uitwisselingen tussen jongeren van dezelfde leeftijd tijdens de vakantie (naar het voorbeeld van [Swap-Swap](#)) en online conversatietandems met - vooral gepensioneerden - mensen in Vlaanderen (naar het voorbeeld van [Parlangi](#)) ook helpen om het gebruik en het leren van het Nederlands te stimuleren. Daarnaast is een weloverwogen oudercontrole van televisie- en internetgebruik nodig om de schooltaal te ondersteunen. Het brede mediaaanbod biedt een schat aan mogelijkheden die helaas grotendeels door onwetendheid en door de wet van de minste inspanning verloren gaan. Naar behoren ondertitelde, Nederlandstalige documentaires en televisieseries die zich in Brussel afspelen, volledig of gedeeltelijk in het Nederlands, en de rijke Vlaamse culturele productie zouden op scholen en in andere contexten nuttig kunnen worden ingezet om de kennis van het Nederlands te vergroten en een beeld van Vlaanderen te verspreiden dat niet gereduceerd is tot zijn politiek. De opsplitsing van het Brussels onderwijs in twee eentalige sectoren maakt het gebruik van bovenstaande mogelijkheden absoluut noodzakelijk.

3.6. GOED TWEETALIG WORDEN IN HET NEDERLANDSTALIG ONDERWIJS

Twee troeven

De voorbije vijftig jaar is de hoofdfunctie van het Nederlandstalig onderwijs in Brussel grondig veranderd. Het gaat er niet meer in de eerste plaats om, zoals vroeger in Brussel en in grote mate nog steeds in Vlaanderen, elk Nederlandstalig kind van het begin tot het einde te laten genieten van schoollopen in zijn eigen thuistaal. Het gaat er evenmin om, zoals in Vlaanderen vroeger en nu, alle kinderen die opgroeien in een bepaalde regio volwaardig te laten deelnemen aan hun territoriaal afgebakende gemeenschap door de gemeenschappelijke taal te verwerven. Het gaat er nu vooral om aan een minderheid van de Brusselse jongeren een economisch, politiek en sociaal voordeel te geven : de kennis van het Nederlands. (Zie Tabel 21.)

Nederlandstalige scholen zijn uiteraard beter uitgerust om hun leerlingen Nederlands te leren dan Franstalige scholen, zelfs in immersie. Maar leerkrachten aanwerven en vooral behouden is ook hier geen gemakkelijke opdracht. Ten eerste is er een algemeen tekort aan leerkrachten in Vlaanderen. Er is dus geen gebrek aan opties buiten Brussel. Bovendien, veel jonge leerkrachten, vaak opgeleid in Brussel, zijn enthousiast om in Brusselse scholen les te geven. Maar als de kindervens roept, wordt er gezocht naar een groenere, goedkopere en minder stressvolle plek om naartoe te verhuizen en dat blijkt vaak Vlaams-Brabant te zijn, of verder in Vlaanderen. En als er een job in de buurt beschikbaar is, is het ontsnappen aan het dagelijkse pendelen - met de trein of met de auto - vaak doorslaggevend. Nederlandstalige scholen hebben niettemin het voordeel dat ze de twee grote aanwervingsproblemen vermijden waarmee Franstalige immersiescholen geconfronteerd worden: geen salarisverschillen en geen afwijkende uurroosters.

Wat betreft het leren van het Nederlands is het tweede voordeel van de Nederlandstalige school dat ze de leerlingen een omgeving biedt waarin het redelijkerwijs te verwachten is dat het Nederlands door de leerlingen onderling spontaan wordt gebruikt – vooral wanneer ze veel verschillende thuistalen hebben — wat nooit het geval is in Franstalige scholen waar het Nederlands enkel het onderwerp van een les is. Door minstens een derde jaar kleuterschool in het Nederlands te volgen, zou het mogelijk moeten zijn om in het basisonderwijs sneller tot een spontaan gebruik van het Nederlands te komen bij leerlingen met een andere thuistaal. Bovendien kan een geïnstitutionaliseerde samenwerking met gemeenschapscentra, jeugdcentra, vakantiekampen, sportactiviteiten en Nederlandstalige bibliotheken dit contact met de taal buiten de schooluren vergroten. Ten slotte worden de leerkrachten geholpen om de specifieke uitdagingen van de Brusselse taalcontext aan te gaan door de ondersteuning van het Onderwijscentrum Brussel (OCB) en het verspreiden van de ervaring en *knowhow* die het heeft opgebouwd.

Positieve houding én voldoende contact?

Het Nederlandstalig onderwijs in Brussel is echter niet immuun voor de spanning tussen voldoende contact met het Nederlands en positieve houding tegenover het Nederlands, beide noodzakelijk voor een optimaal leerproces. Om het eerste te bereiken, is de verleiding groot

om het uitsluitend gebruik van het Nederlands in de klas of zelfs voorbij de schoolingang op te leggen ("*Hier spreekt men Nederlands. U ook zeker?*"). Het is ongetwijfeld een goed idee om ouders aan te moedigen de schooltaal van hun kinderen te leren, zodat ze gemakkelijker kunnen samenwerken met de directie en de leerkrachten. Maar het is veel minder gepast om van ouders te eisen dat ze de taal van de school spreken zodra ze over de drempel stappen, en nog minder gepast om van de directeur en de leerkrachten te eisen dat ze alleen Nederlands gebruiken in contacten met ouders. Natuurlijk hebben ouders niet het recht om te eisen dat leerkrachten hun taal spreken, wat die ook moge zijn. Maar de samenwerking tussen school en gezin is zo belangrijk voor de opvoeding van kinderen dat elke taal die de communicatie tussen hen vergemakkelijkt, moet mogen gebruikt worden.

Nog belangrijker dan het taalregime dat aan de ouders wordt opgelegd, is dat waaraan de leerlingen worden onderworpen. Het is legitiem om te proberen het beste te halen uit de tijd die ze op school doorbrengen om leerlingen met een andere thuistaal, de kans te geven om actief de schooltaal te oefenen. Maar hen dwingen om dit te doen, zowel in de klas als tijdens pauzes of buitenschoolse activiteiten, kan een dermate negatieve houding ten opzichte van de opgelegde taal teweegbrengen dat het netto-effect op hun leerproces negatief zal zijn. Het is veel beter om leerlingen de voordelen te laten inzien van regels die flexibel kunnen worden toegepast: de taal van de school onder elkaar gebruiken, ook al is dat niet het gemakkelijkste of het meest natuurlijke, is in hun belang, en de taal spreken die iedereen kent of leert is een manier om niemand uit te sluiten. Een welwillende houding en positieve bekrachtiging zijn op de lange termijn veel efficiënter dan verboden en sancties.

Het is belangrijk om hieraan toe te voegen dat de uitdaging zeer ongelijk is afhankelijk van de school in kwestie. De voorrangsregel die tot 65% van de plaatsen in een school toekent aan kinderen van wie minstens één ouder Nederlandstalig is (in min of meer strikte zin), leidt er onvermijdelijk toe dat deze kinderen zich concentreren in een minderheid van Nederlandstalige scholen en dat de andere scholen bijgevolg scholen worden waar thuis bijna niemand Nederlands spreekt. De motivatie achter de maatregel is begrijpelijk. Als Nederlandstalige gezinnen het gevoel hebben dat ze in Brussel geen school kunnen vinden die hun kinderen dezelfde kwaliteit van (taal)onderwijs biedt als in Vlaanderen, zullen ze geneigd zijn Brussel te verlaten of hun kinderen naar scholen in de Rand te sturen. Tegelijk moet vermeden worden dat de ongelijkheid tussen Nederlandstalige scholen groter wordt als gevolg van deze gedifferentieerde inschrijving. Zowel op dit punt als op andere punten zouden PISA-gegevens beperkt tot Brussel zeer nuttig zijn. En ook hier is het belangrijk te streven naar een goed evenwicht.

Ervoor zorgen dat alle leerlingen in alle Nederlandstalige scholen voldoende in aanraking komen met het Nederlands is belangrijk. Maar bewondering en genegenheid voor de taal bijbrengen is nog veel beter. Net zoals bij leerlingen in Franstalige scholen - en met minder moeite -, is het een goed idee om hen de Vlaamse cultuur te leren waarderen. Documentaires en series die zich in Brussel afspelen en het gebruik van tweetalige *rolmodellen* zijn niet minder relevant. Een positieve emotionele band met het Nederlands, als die stevig verankerd is, kan anderstaligen ook aanmoedigen om hun Nederlands te blijven oefenen na hun studies,

door elke gelegenheid aan te grijpen om het te spreken. Een taal die niet geoefend wordt, gaat stilaan verloren.

Immersie in het Frans?

Ondanks de specifieke moeilijkheden verbonden aan de Brusselse context, blijft het Nederlandstalig onderwijs goed geplaatst om zijn anderstalige leerlingen - vandaag de overgrote meerderheid van zijn leerlingen - een kennis van het Nederlands bij te brengen die veel beter is dan die van de beste Franstalige scholen. Maar hoe zit het met het Frans? Zoals hierboven vermeld, zijn de prestaties van Nederlandstalige scholen voor de tweede officiële taal veel beter dan die van Franstalige scholen. Maar volgens de laatste beschikbare cijfers nemen deze prestaties snel af (Tabel 20).

Het is dus meer dan opportuun om ook voor Nederlandstalige scholen de mogelijkheden van immersieonderwijs (of CLIL, *Content and Language Integrated Learning*) te onderzoeken, dit keer met Frans als doeltaal. Vanuit het oogpunt van de aanwerving van leerkrachten zou een dergelijke aanpak realistisch zijn in de Brusselse context. Ze zou ook gebruik kunnen maken van lerarenuitswisselingen tussen naburige scholen, zij het met de beperkingen die eerder werden vermeld met betrekking tot het leren van het Nederlands in Franstalige scholen (afwijkende schoolkalenders, verschillende lessenroosters, verzekering). Een dergelijke aanpak zou niet alleen positief zijn voor Nederlandstalige leerlingen in Nederlandstalige scholen, maar ook voor hun medeleerlingen die al een goede kennis van het Frans hebben. Het zou hen in staat stellen om hun verwerving van het Frans te versterken buiten het vak Frans als vreemde taal in hun curriculum. Het inzetten van de Franse taalvaardigheden van Franstalige leerlingen om de vaardigheden van niet-Franstaligen op Nederlandstalige scholen te ondersteunen en te ontwikkelen, is ook een weg die het onderzoeken waard is.

In het basisonderwijs is men vaak van mening dat immersie zeer voorzichtig moet worden ingevoerd als de taalkundige samenstelling van de klassen overwegend Franstalig is en bijgevolg de prioriteit ligt bij de verwerving van het Nederlands als onderwijstaal. Proefprojecten - zoals STIMOB (Stimuleren Meertalig Onderwijs Brussel) en de Pistache School (versterkte taalinitiatie) - bestaan echter op het niveau van het lager onderwijs en leveren bemoedigende resultaten op.

3.7. NA SCHOOLTIJD

Test je taalvaardigheden

Natuurlijk is het bevorderen van meertaligheid niet alleen iets voor kinderen en tieners. Je bent nooit te jong om een taal te leren, maar ook nooit te oud. Voor veel volwassenen in Brussel is het een kwestie van een achterstand inhalen bij het leren van de tweede officiële taal, wat al veel eerder had kunnen en moeten gebeuren. Voor anderen is het een kwestie van zo snel mogelijk de talen leren die het nuttigst zijn in de stad en het land waar ze net zijn aangekomen. Voor de meesten is de doorslaggevende motivatie van professionele aard. Talenkennis is een belangrijke troef op de Brusselse arbeidsmarkt. (Zie Tabel 24.)

Tabel 24
Door Actiris ontvangen vacatures met expliciete vermelding van taalvereisten

	2016	2019
Totaal	52.7%	49.5%
waarvan		
Frans-Nederlands	56.8%	55.9%
Frans-Nederlands-Engels	23,2	25.6%
Alleen Engels	14.4%	14.5%
Alleen Engels of niet	37.6%	40.1%
Overige	5.7%	4.0%

Bron: [De taalvereisten op de arbeidsmarkt en de talenkennis van werkzoekenden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest](#), Actiris, View.Brussels, 2020..

Het is dan ook niet verwonderlijk dat Actiris, de werkgelegenheidsdienst van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, zich tot taak heeft gesteld om het leren van talen te bevorderen. Dat doet ze in de eerste plaats door alle werkzoekenden de mogelijkheid te bieden om hun talenkennis te testen. Sinds september 2023 is de test zelfs systematisch voor alle nieuwe inschrijvers onder de 30 jaar. De test heet ELAO (Efficient Language Assessment Online) en wordt beheerd door Accent Languages (Antwerpen). In principe kan hij voor zes talen worden afgelegd (Frans, Engels, Nederlands, Duits, Italiaans en Spaans), maar in de praktijk wordt hij bijna uitsluitend afgenomen voor de drie talen die het meest relevant zijn voor de Brusselse arbeidsmarkt. De test kan worden afgelegd op de Actiris-site of thuis. Het resultaat van de ELAO-test wordt opgenomen in het dossier van de werkzoekende.

Actiris biedt werkzoekenden ook het multimediatest- en leerplatform Brulingua (pc, laptop, tablet, smartphone), ontwikkeld door Altissia (Louvain-la-Neuve). Met Brulingua kunnen taalvaardigheden worden getoetst in dezelfde talen als ELAO en, vanaf 2021, ook in alle andere officiële talen van de Europese Unie behalve Iers en Maltees (zie Tabel 25).

Tabel 25
Aantal tests uitgevoerd in 2022-2023

	ELAO 2022	Brulingua 2022	2023
Frans	1027	3805	4082
Nederlands	2453	3720	3254
Engels	1787	3232	2818
Duits	7	197	136
Spaans	10	519	363
Italiaans	2	211	168
TOTAAL	5286	12062	11109

Bron: Actiris

NB: De tabel omvat alle talen die door ELAO worden aangeboden en de 6 meest gekozen talen van de 22 die door Brulingua worden aangeboden.

In combinatie met die van ELAO en andere meer specifieke tests die worden aangeboden door Bruxelles-Formation en het Huis van het Nederlands, zouden de resultaten van deze tests kunnen worden gebruikt om elke inwoner van Brussel een 'talenpaspoort' te geven dat een indicatie geeft van zijn of haar vaardigheden in alle talen die hij of zij kent, al is het maar een beetje. Voor zover het gebaseerd is op tests die thuis worden uitgevoerd, kan een dergelijk paspoort niet certificerend zijn, maar het kan opleidingsverstrekkers, aanwerbers, werkgevers en de persoon zelf een nauwkeuriger beeld geven van hun werkelijke vaardigheden dan een eenvoudige zelfbeoordeling. Als het Gewest, zoals eerder gesuggereerd, zijn eigen certificeringstests zou kunnen organiseren voor de vaardigheden die vereist zijn voor tewerkstelling bij de overheid of die recht geven op een premie, zouden die optimaal kunnen worden geïntegreerd in de bestaande reeks tests.

Taalcheques en opleidingen

Actiris laat mensen niet alleen hun talenkennis testen. Het investeert ook elk jaar meer dan 7 miljoen euro in het leren van talen in de vorm van taalcheques. Een eerste formule, ingevoerd in 2002, bestaat uit 60 uur intensieve opleiding in kleine groepen gedurende maximaal 2 maanden, aangeboden door privépartners (Amira, BXL Academy, CLL, Eurospeak, Larian, Liren, OpenContext). Dezelfde privépartners bieden ook *matching* modules aan: 40 uur individueel onderwijs of 60 uur in kleine groepen voor specifieke functies.

Een tweede formule, opgestart in 2008, is een samenwerking met het *Enseignement de promotion sociale* van de Franse Gemeenschap (EPS). De modules van 120 periodes richten zich op het aanleren van Frans, Nederlands of Engels en richten zich enkel tot groepen van werkzoekenden. Het aantal cursussen Frans is sterk gestegen door de mogelijkheid die in 2022 gegeven werd om taalcheques ook te gebruiken voor het leren van de officiële taal waarin de werkzoekende zijn of haar dossier heeft ingediend. (zie Tabel 26.)

Tabel 26
Enseignement de promotion sociale: aantal door Actiris gefinancierde opleidingen

	2021-2202	2022-2023
Frans	47	124
Nederlands	53	44
Engels	54	64

Bron : Actiris

In 2010 werden twee andere formules van kleine groepsopleidingen ingevoerd. De ene, waarvan de kosten grotendeels ten laste komen van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, is een drieledige overeenkomst met het Huis van het Nederlands en vijf Brusselse Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO). Het gaat om maximaal 120 uur Nederlandse les. De andere formule is een samenwerking met Bruxelles-Formation. Dit zijn modules van 120 uur intensieve opleiding in het Frans, Nederlands of Engels gericht op specifieke beroepen.

De cursussen zelf worden niet georganiseerd door Actiris, maar door Bruxelles-Formation, de Brusselse afdeling van de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB-Brussel), de Nederlandstalige Centra voor Volwassenenonderwijs (CVO), het Franstalige Enseignement de promotion sociale (EPS) en tal van privé-taalscholen. Deze cursussen zijn beschikbaar voor andere personen dan houders van een Actiris taalcheque. Het Huis van het Nederlands organiseert Nederlandse taaltesten en begeleidt mensen die Nederlands willen leren, om professionele of andere redenen, naar de cursussen die voor hen het meest geschikt zijn.

Brulingua: fantastisch en gratis maar onderbenut

De Brulingua-overeenkomsten die Actiris sinds 2013 met Altissia heeft gesloten, omvatten niet alleen taaltesten maar ook verschillende leerformules. Brulingua biedt de mogelijkheid om Frans, Nederlands en Engels tot niveau C1 te leren in '*blended learning*' (met *coaching*, virtuele lessen en uitstapjes in Brussel). Andere talen kunnen alleen online worden geleerd: ook tot C1-niveau voor Duits, Italiaans, Spaans en Portugees, en alleen op A1-niveau voor alle andere officiële talen van de Europese Unie behalve Maltees en Iers. Nog meer talen kunnen worden gebruikt als interfacetalen, waaronder Arabisch, Russisch, Oekraïens en Turks. De toename van het aantal interfacetalen in oktober 2021 stelde sprekers van Latijnse talen in staat om hun taal te gebruiken in plaats van Frans, en de toevoeging van Russisch en Oekraïens in 2022 vergemakkelijkte duidelijk de toegang tot Brulingua voor Oekraïense vluchtelingen (zie Tabel 27).

Tabel 27
Brulingua : Aantal nieuwe leerlingen per interfacetaal 2021-2023

	2021	2022	2023
Frans	17573	14823	12383
Engels	2824	4182	8936
Nederlands	1177	1294	984
Oekraïens	0	218	191
Spaans	76	187	137
Portugees	43	112	132
Russisch	25	394	94
Turks	42	95	88
Roemeen	22	81	54
Italiaans	24	71	44
Duits	10	22	16
Arabisch	6	8	11

Bron: Actiris

De parallelle toename van het aantal leertalen heeft geleid tot een aanzienlijke diversificatie van de doeltaal. Nederlands blijft veruit de populairste doeltaal, maar de kloof met het Frans krimpt (zie Tabel 28).

Tabel 28
Brulingua : Aantal actieve leerlingen per leertaal 2021-2023

	2021	2022	2023
Nederlands	11024	12399	11262
Frans	6188	9228	9400
Engels	5861	7285	6846
Spaans	412	1421	1299
Bulgaars	0	1625	903
Duits	1203	743	621
Italiaans	201	688	569
Portugees	79	304	283
Grieks	60	149	130
Roemeens	30	105	113

Bron: Actiris

De test- en leermogelijkheden die Brulingua aanbiedt, waren aanvankelijk beperkt tot werkzoekenden. Sinds 2018 zijn ze ook gratis toegankelijk voor elke volwassen inwoner van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Door een gebrek aan bekendheid buiten de personen die rechtstreeks in contact staan met Actiris, heeft deze drastische uitbreiding van het potentiële publiek echter niet geleid tot een even drastische toename van het aantal gebruikers (zie Tabel 29).

Tabel 29
Brulingua
Aantal nieuwe cursisten, actieve cursisten en toetsen 2014-2023

	Nieuw	Actief	Test
2014	15871	13226	
2015	8080	10492	
2016	6813	9602	
2017	5702	7176	
2018	9230	9457	6283
2019	10670	11867	8776
2020	17318	20635	14651
2021	21650	25070	12097
2022	24597	27780	12062
2023	23867	30857	11109

Bron: Actiris

De huidige overeenkomst met Altissia loopt tot oktober 2025 en kost 540.000 euro per jaar. Om de investering van het Gewest rendabeler te maken, zou het zeer aangewezen zijn om de zichtbaarheid en de bekendheid van Brulingua aanzienlijk te verhogen, zodat het veel meer gebruikt wordt door de Brusselaars. Het zou met name nuttig zijn om het gebruik ervan meer te koppelen aan groepsactiviteiten, ook binnen bedrijven en verenigingen: leren in groep is over het algemeen motiverender dan alleen leren. In het kader van het Erasmusprogramma van de Europese Unie biedt Altissia, als aanvulling op haar online leerplatform, *blended learning-fiches* voor taalleerkrachten in beroepsopleidingen. Dit beschikbaar stellen zou het gebruik van Brulingua intensiveren en efficiënter kunnen maken.

De opdracht van Actiris bestaat erin werkzoekenden te helpen bij het vinden van een baan. Daarom staat Brulingua sinds 2018 open voor alle Brusselaars in de werkende leeftijd, daat ze allemaal als potentiële werkzoekenden beschouwd kunnen worden. Maar niemand onder de achttien jaar kan er terecht. Deze beperking tot volwassenen moet worden afgeschaft. Jongeren beter uitrusten met taalvaardigheden die voor hen van grote waarde zullen zijn bij het zoeken naar werk, kan vanuit dit oogpunt perfect worden gerechtvaardigd. Bovendien zal de ontdekking en het gebruik van Brulingua door tieners, inclusief in de schoolomgeving, ook het gebruik ervan vergroten door de volwassenen die ze zullen worden.

3.8. DE CULTUUR VAN DE ANDEREN ONTDEKKEN EN WAARDEREN

De binaire visie op de Brusselse cultuur overstijgen

Talen en meertaligheid gaan niet alleen over banen. In hun taaldimensie zijn culturele producties en activiteiten een prachtige viering van de rijkdom van talen in al hun diversiteit. Ze bieden ook de mogelijkheid om bij te dragen aan het leren van talen door het verlangen om talen te leren te versterken en mensen de kans te geven om talen te oefenen. Afgezien van verliefd worden op mensen die een taal spreken, gaat er niets boven het in de ban raken van culturele werken in die taal om mensen te motiveren die taal te leren en te gebruiken. Dit geldt voor jongeren als onderdeel van hun taallessen of op schoolreisjes waar ze kunnen genieten van culturele producties in andere talen dan hun schooltaal. Maar het geldt ook voor alle andere levensfasen.

Het is dan ook toe te juichen dat het Brusselse culturele leven gevoed wordt door de aanwezigheid van buitenlandse instellingen, zoals de Alliance française, de Buren, het Goethe Instituut, het Instituto Cervantes, het Istituto italiano di cultura, enz. Maar er zijn veel kleinere initiatieven met andere talen, die geen structureel kader hebben en moeilijk steun vinden omdat ze geen deel uitmaken van de Franstalige of Nederlandstalige cultuur.

Vanuit het oogpunt van meertaligheid verdienen deze 'verweesde' initiatieven bijzondere aandacht, net als elke samenwerking tussen initiatieven die in verschillende talen werken. Enkele jaren geleden toonde de samenwerking tussen de Koninklijke Vlaamse Schouwburg (KVS) en het Nationale Theater aan dat zo'n samenwerking mogelijk was. Het gloednieuwe festival *It takes a city*, dat acht Franstalige en Nederlandstalige organisaties samenbrengt, is er een ander mooi voorbeeld van. De federatie RAB-BKO (Réseau des Arts de Bruxelles - Brussels Kunstoverleg) creëert een vruchtbare omgeving waarin dergelijke initiatieven vorm kunnen krijgen. Ze verdient een duurzame en stevige steun.

Daarnaast moet de financiering van de culturele sector opnieuw bekeken worden. Een aanzienlijk deel van de subsidies moet worden besteed aan meertalige culturele activiteiten of activiteiten in andere talen dan het Frans en het Nederlands. Het cultureel samenwerkingsakkoord dat in 2016 werd gesloten tussen de Franse en Vlaamse Gemeenschap eefft de weg. Bij wijze van verdere stap zouden de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) en de Commission communautaire française (COCOF) een gezamenlijk structureel fonds kunnen oprichten om culturele initiatieven te ondersteunen die niet passen in de officiële tweeledigheid. En het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat nu bevoegd is voor "biculturele aangelegenheden van gewestelijk belang", zou deze bevoegdheid ook kunnen gebruiken voor andere initiatieven dan KANAL en Molenbeek-Brussels 2030.

Ondertiteling en meertalige media

Taal kan zowel een instrument van uitsluiting als van insluiting zijn. Alles wat kan helpen om wat in een taal wordt geproduceerd toegankelijk te maken voor wie die taal niet of slecht begrijpt, is dus welkom. In die geest verdient ook het gebruik van ondertiteling of boventiteling (waarvoor de Brusselse culturele sector een internationale voorloper is), in de taal van de sprekers of in vertaling, ondersteund te worden, en zoveel mogelijk veralgemeend in de visuele media, te beginnen met de lokale televisiezenders BX1 en Bruzz.

Goede ondertiteling moet vaak samenvatten om van de kijkers geen al te hoge leessnelheid te vragen. Vooral bij het vertalen blijft ondertiteling daarom een kunst. Maar technologische vooruitgang op het gebied van machinevertaling, maakt een dergelijke veralgemening financieel realistischer. In een context van grote belangstelling voor het leren van talen, in het bijzonder het Nederlands, binnen de Franstalige Gemeenschap, zouden deze ontwikkelingen het ook voor RTBf en RTL gemakkelijker moeten maken om Vlaamse producties in hun originele versie met ondertiteling aan te bieden.

Om dit alles kracht bij te zetten, kunnen we dromen van een echt meertalig Brussels medium. *Bruzz* zet een stap in die richting door niet alleen in het Nederlands, maar ook in het Frans en Engels te publiceren. Ook sommige tijdschriften en websites van buurtcomités zijn drietalig. Maar met de ontwikkeling van automatische vertalingen van hoge kwaliteit moet het mogelijk zijn om verder te gaan, tenminste in het geval van elektronische media, door er het aantal talen te vergroten zonder ze afstotend te maken voor degenen die er maar één kennen.

4. Verduurzamen

4.1 EEN "INSTITUTE FOR MULTILINGUALISM"?

Als gevolg van de beslissing dat alle regelmatige vergaderingen van de Europese Raad voortaan in Brussel zouden plaatsvinden, werd Brussel op de Europese Top van Nice (2000) definitief de hoofdstad van de Europese Unie. Kort daarop nodigden de voorzitter van de Europese Commissie, Romano Prodi, en de Belgische premier, Guy Verhofstadt, een groep intellectuelen uit, waaronder de taalkundige Umberto Eco en de architect Rem Koolhaas, om na te denken over de noden van Brussel als "hoofdstad van Europa". Volgens de groep is "Brussel de stad met de hoogste concentratie van mensen die verschillende talen spreken, de hoogste kwaliteit en expertise in vertaal- en tolkdiensten en een bevolking die geleerd heeft tweetaligheid te respecteren, te leren en te verspreiden als een gangbare praktijk." Een van de vier concrete voorstellen die uit de brainstorming van de groep naar voren kwamen, is dan ook de oprichting van een *Institute for Multilingualism*, dat tot doel zou hebben "kennis over meertaligheid samen te brengen, met inbegrip van het vermogen om tweede en derde talen te spreken, te lezen, te vertalen en te tolken, ze te onderwijzen en deze pluraliteit op een aantrekkelijkere en gebruiksvriendelijkere manier te communiceren". (*Brussels Capital of Europe. Final Report*, European Commission & Belgian Presidency, October 2001, 140 p.)

De argumentatie is nog steeds geldig. Maar het niet nodig om een nieuwe instelling op te richten. Brussel heeft nu het [Brussels Studies Institute](#) (BSI), dat onderzoekers samenbrengt die zich met Brussel bezighouden binnen de vier universiteiten in het Brussels gewest (Université libre de Bruxelles, Vrije Universiteit Brussel, UCLouvain en KU Leuven). De taalkundige dimensie is zo belangrijk voor alle aspecten van de Brusselse dynamiek, en de Brusselse taalkundige realiteit is zo rijk, dat het legitiem is om aan de BSI te vragen om systematisch een deel van zijn activiteiten te wijden aan innovatief onderzoek dat de meertaligheid van de inwoners van het Brussels Gewest kan verbeteren, en tegelijk kennis voortbrengt die ook elders nuttig kan zijn. Een terugkerende subsidie van Innoviris zou deze onderzoekslijn structureel moeten kunnen financieren.

De Taalbarometer van het BRIO-centrum (*Brussels Informatie-, Documentatie- en Onderzoekscentrum*) aan de VUB neemt een bijzondere plaats in onder de wetenschappelijke studies die bijdragen tot onze kennis van Brussel op taalkundig vlak. Het werd voor het eerst gepubliceerd in 2001 en geeft om de vijf of zes jaar uiterst waardevolle informatie over de thuistalen en taalvaardigheden van volwassen Brusselaars, evenals over vele andere taalkundig relevante aspecten van hun attitudes en gedrag. Een vijfde editie wordt verwacht in het voorjaar van 2024. Het is essentieel dat dit werk wordt voortgezet, met dezelfde kwaliteit als tot nu toe. De aldus regelmatig bijgewerkte kennis kan wellicht op nuttige wijze worden aangevuld door de invoering van een taalkundige dimensie in het *Belgian Online Probability Panel* (BOPP), een representatieve steekproef van 4.000 Belgische ingezetenen, mede beheerd door alle Belgische universiteiten.

In het kader van de internationale PIRLS- (basisonderwijs) en PISA- (secundair onderwijs) enquêtes worden regelmatig betrouwbare gegevens verzameld onder meer over de kennis van

de onderwijstaal door de leerlingen. De resultaten van deze enquêtes zijn publiek beschikbaar op het niveau van de Vlaamse en Franse Gemeenschap, maar helaas niet op het niveau van hun Brusselse componenten. Om een idee te krijgen van de vaardigheid van de Nederlandstalige en Franstalige leerlingen in Brusselse scholen in hun onderwijstaal, moeten we het momenteel doen met zeer beperkte indicatoren (zie Tabel 20). Toegang tot de PIRLS- en PISA-resultaten afzonderlijk voor Brussel zou een veel duidelijker beeld geven van de taaluitdagingen die specifiek zijn voor Brussel, en in het bijzonder van het dilemma waarmee Brusselse ouders worden geconfronteerd wanneer ze een school voor hun kinderen moeten kiezen

4.2 EEN "CITÉ DES LANGUES"?

Het ambitieus project "Cité des langues/Talenpunt", gezamenlijk geleid door Actiris, de VDAB, Bruxelles-Formation en het Huis van het Nederlands, kon tijdens de huidige legislatuur niet tot een goed einde worden gebracht. Er is echter dringend behoefte aan iets dat Brusselaars van alle leeftijden en achtergronden in staat stelt om gemakkelijk te weten te komen wat hen kan helpen om de talen te leren die ze, om welke reden dan ook, beter willen leren kennen.

Dit vereist een website die gemakkelijk te vinden, gebruiksvriendelijk, zorgvuldig gepresenteerd en professioneel beheerd is. De site Cité des métiers/Beroepenpunt, het resultaat van de samenwerking tussen Actiris, Bruxelles-Formation en VDAB-Brussel, bevat een "talenhoek" die onder andere gevoed wordt door de [Dorifor-catalogus](#) van Bruxelles-Formation en de site van VDAB [Opleidingen](#). Maar de inhoud en de locatie zijn afgestemd op de specifieke behoeften van werkzoekenden.

Om de meertaligheid van alle Brusselaars te bevorderen, is een site nodig die veel verder reikt. Hij mag niet alleen een gids zijn voor de formele lange of korte programma's die worden aangeboden door instellingen voor permanente vorming of privéoperators. Hij moet zijn gebruikers ook kunnen verwijzen naar informele conversatietafels, theateractiviteiten, welsprekendheidswedstrijden, taaluitwisselingen, e-learningplatforms, ondertitelde uitzendingen, bibliotheken met boekencollecties die speciaal bestemd zijn voor het leren van talen of voor bepaalde taalgemeenschappen, en tal van andere initiatieven en activiteiten die mensen in staat stellen om passief of actief andere talen dan hun thuistaal te oefenen.

Door vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen, zou zo'n site beide kunnen stimuleren. Idealiter zouden de partners van het initiële project Cité des langues/Talenpunt hun krachten moeten bundelen om dit waardevolle instrument te scheppen, te onderhouden en te versterken, misschien onder leiding van easy.brussels: publieke diensten optimaliseren vanuit het standpunt van de taalgebruikers betekent ook dat we hen moeten helpen om zich taalkundig beter uit te rusten zodat ze optimaal gebruik kunnen maken van deze diensten.

Om een kwaliteitsvolle en echt toegankelijke dienst te garanderen, ook voor een kwetsbaar publiek, is het van cruciaal belang om te voorzien in persoonlijke contacten, zoals in het oorspronkelijke project "Cité des langues/Talenpunt". Deze contacten zouden op een structurele maar deeltijdse en gedecentraliseerde basis kunnen worden verzekerd door leden

van administraties en andere organisaties die verspreid zijn over het Gewest (gemeenschapscentra, OCMW's, wijkcentra, bibliotheken, ...) of zelfs, naar het model van Brussel Onthaal / Bruxelles Accueil, door vrijwilligers. Met een goede, gecentraliseerde, uitgebreide en voortdurend geüpdatete website zou hun rol erin bestaan om geïnteresseerden te begeleiden bij het gebruik van de site en om hun persoonlijk advies toe te voegen. Op deze manier zou onze hele stad een "Cité des langues" worden.

4.3 EEN WEEK VAN DE MEERTALIGHEID?

Sinds 2002 is de derde week van september in Brussel een "mobiliteitsweek". Er zou ook jaarlijks een "Week van de Meertaligheid" kunnen worden georganiseerd. Het doel zou zijn om scholen, de media, bibliotheken, bedrijven, sportclubs, lokale overheden, Actiris/VDAB, enz. te mobiliseren om het publiek bewust te maken van de vele manieren om talen te leren en te gebruiken in Brussel, om de culturele producties van de verschillende taalgemeenschappen in de kijker te zetten en om de samenwerking tussen de gemeenschappen te bevorderen. Net als de mobiliteitsweek zou deze dus hoofdzakelijk bestaan uit gedecentraliseerde *bottom-up* initiatieven. Het zou ook een gelegenheid kunnen zijn om clips van bekende meertalige Brusselaars uit te zenden of evenementen te organiseren die hun meertaligheid onder de aandacht brengen.

Deze week zou de derde week van februari kunnen zijn, zodat ook de *International Mother Language Day*, die sinds 2000 elk jaar op 21 februari wordt georganiseerd op initiatief van de UNESCO, er deel van uitmaakt. Deze week zou dus los staan van, maar een aanvulling vormen op de Europese Dag van de talen op 26 september, die sinds 2001 wordt georganiseerd door de Raad van Europa en de Europese Unie, de Week van het Nederlands, die sinds 2015 in de eerste week van oktober wordt georganiseerd door het Vlaams-Nederlands Huis de Buren en de Taalunie, en de *Semaine de la langue française et de la francophonie*, die sinds 1988 in de derde week van maart wordt georganiseerd met steun van de *Organisation internationale de la francophonie*.

In de betreffende week zou een meer *top-down* evenement georganiseerd kunnen worden door het Brussels Parlement. De jaarlijkse Dag van de meertaligheid die sinds 2020 wordt georganiseerd door de minister voor de promotie van meertaligheid was telkens een gelegenheid om de winnaars van de BeTalky-projectoproepen bekend te maken. Met een totaal jaarlijks budget van 200.000 euro en een maximum bedrag van 30.000 euro per project, zijn deze oproepen een onmiskenbaar succes geweest: 99 aanvragers in 2021 (onderwijs), 34 in 2022 (bedrijfsleven) en 130 in 2023 (cultuur).

Het kan echter aangewezen zijn deze oproep tot het indienen van projecten te vervangen door de toekenning van een of meer meertaligheidsprijzen om bijzonder originele of verdienstelijke initiatieven in Brussel te belonen. Het voordeel van deze formule is dat er niet hoeft te worden geïnvesteerd in de voorbereiding van veel projecten die uiteindelijk niet zullen worden geselecteerd en uitgevoerd, en dat er extra middelen kunnen worden toegewezen aan initiatieven die hun waarde hebben bewezen. Zij zal waarschijnlijk ook een grotere publieke impact hebben door de aandacht te vestigen op bestaande goede praktijken.

Het topevenement van de Week van de Meertaligheid zou de gelegenheid bieden om deze prijzen publiekelijk uit te reiken.

4.4 EEN CEL MEERTALIGHEID IN DE BRUSSELSE ADMINISTRATIE?

Om de activiteiten op het niveau van het hele Gewest te bundelen en in goede banen te leiden, en in het bijzonder om de organisatie van deze jaarlijkse Week van de Meertaligheid te verzekeren, zou het nuttig zijn dat de gewestelijke administratie een kleine coördinatiecel opricht. Deze cel zou een centrale rol spelen bij de bevordering van meertaligheid in alle sectoren van het Brusselse leven, met name door de vele relevante Brusselse initiatieven met elkaar in contact te brengen en te mobiliseren.

Er zijn ongetwijfeld verschillende departementen die een dergelijke cel zouden kunnen huisvesten. Het meest voor de hand liggend is waarschijnlijk om deze onder te brengen bij EQUAL, het onderdeel van de regionale overheid dat verantwoordelijk is voor het bevorderen van gelijke kansen. De activiteiten van EQUAL zijn momenteel vooral gericht op discriminatie. Dit is een zeer belangrijke kwestie. Maar discriminatie is slechts de meest zichtbare top van de ijsberg van ongelijke kansen. De reden waarom de levenskansen van de Brusselaars zeer ongelijk zijn is ook dat zij om taalkundige redenen niet allemaal ten volle gebruik kunnen maken van de openbare diensten en vooral omdat hun opleidingsniveaus zeer ongelijk zijn, voor een groot deel als gevolg van ongelijkheid in de taaluitrusting die ze van jongs af aan meekrijgen.

Als de Brusselse regering ongelijke kansen in de volle breedte wil aanpakken, moet zij EQUAL het mandaat en de middelen geven om het spectrum dat zij bestrijkt te verbreden. De oprichting van een kleine cel met als hoofdtaak de organisatie van een jaarlijkse Week van de Meertaligheid zou een aanzienlijk multiplicatoreffect tegen lage kosten hebben. Enerzijds zou het voornamelijk gaan om het mobiliseren van een groot aantal vrijwillige bijdragen en het synchroniseren van een groot aantal bestaande initiatieven tot een gemeenschappelijk hoogtepunt. Anderzijds zou de verwachte impact van het evenement zijn dat de Brusselaars zich bewust worden van de momenteel onderbenutte mogelijkheden (bijvoorbeeld het Brulingua-leerplatform) en van de do's en dont's bij het bevorderen van de taalvaardigheden van hun kinderen.

4.5 EEN MINISTER VOOR MEERTALIGHEID?

In haar Verklaring van 2019 heeft de regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zich ertoe verbonden “een globaal beleid uit te werken dat meertaligheid bij de Brusselaars bevordert en zo de Brusselse identiteit en het Brusselse burgerschap, de sociale promotie en de sociale cohesie binnen het Gewest versterkt”. Voor het eerst heeft het Gewest een Minister bevoegd voor de promotie van de meertaligheid — wellicht een primeur in de wereld.

Dit initiatief heeft het bewustzijn van het belang van meertaligheid vergroot, talrijke *bottom-upinspanningen* aangemoedigd om daartoe bij te dragen, hen met elkaar in contact gebracht en de reflectie bevordert over de beste manieren om met de uitzonderlijke taalverscheidenheid van Brussel om te gaan en er een troef van te maken. Deze reflectie werd

onder meer ontwikkeld binnen de Brusselse Raad voor Meertaligheid, die door de minister werd opgericht, en binnen de werkgroepen van deze Raad.

In het licht van de ervaring van deze legislatuur zijn wij van mening dat een ministeriële portefeuille gewijd aan meertaligheid de beste garantie biedt voor de inzet van de regering om meertaligheid te promoten en dat die bijgevolg verdient een permanent karakter te krijgen bij de vorming van de volgende gewestelijke regering.

Bijlage

De Brusselse Raad voor Meertaligheid

De [Brusselse Raad voor Meertaligheid](#) is in september 2020 opgericht op initiatief van de Brusselse minister voor Meertaligheid Sven Gatz en bestaat uit mensen die gekozen zijn vanwege hun vaardigheden, ervaring en diversiteit. Ze hebben allemaal ten persoonlijke titel en op vrijwillige basis zitting in de Raad.

De Raad kon rekenen op de efficiënte medewerking van het kabinet van de minister. Hij is in het bijzonder dank verschuldigd aan Sheraz Rafi, die het secretariaat verzorgt, en aan Vanessa Pascucci, die met toewijding alle logistieke behoeften behartigt.

Een kort verslag van elke vergadering van de Raad en een samenvattend verslag van zijn eerste drie jaar activiteit zijn in drie talen beschikbaar op de [website](#) van de Raad.

In overeenstemming met de wensen die beide partijen vanaf het begin hebben uitgesproken, heeft de Raad volledig onafhankelijk van de minister gewerkt en blijft hij dat doen. De minister is daarom op geen enkele manier gebonden aan de standpunten die de Raad inneemt.

Samenstelling van de Raad

Dit memorandum heeft veel te danken aan alle huidige en voormalige leden van de Raad.

Huidige leden

Anna Sole Mena
Anne Posma (vice-voorzitter)
Brigitte Myle
Brigitte Neervoort
Dirk Jacobs
Fatima-Zohra Ait El Maâti
Helena Van Driessche
Hilde De Smedt
Laurence de Ruelle
Laurence Mettwie
Leyla Tielemans
Mathis Saeys
Olivier Willocx
Pascale Demeue
Pascale Fabre
Philippe Van Parijs (voorzitter)
Piet Vervaecke
Salim Haouach
Wim Vandenbussche

Voormalige leden

Aimée-Fidèle Mukunde
Grégor Chapelle
Nadia Fadil (vice-voorzitter)
Olivia P'tito
Rudi Janssens
Yvon Englert
Nicole Wauters

Geraadpleegde personen

Dit memorandum heeft ook veel te danken aan de vele mensen die tijdens de voorbereiding persoonlijk of schriftelijk zijn geraadpleegd. Zij waren uiterst behulpzaam bij het verzamelen, verifiëren en interpreteren van de informatie in dit memorandum en bij het inspireren van onze aanbevelingen. Geen van hen heeft echter enig deel van de laatste versie van het memorandum gelezen, noch kunnen zij verantwoordelijk worden gehouden voor de informatie, interpretaties of aanbevelingen die de tekst bevat.

Personen die we hebben ontmoet:

De fractieleiders in het Brussels Hoofdstedelijk Parlement en de collega's en medewerkers die hen vergezelden tijdens onze dertien vergaderingen in het Parlement.

Ad Geudens (Parlangi)

Alexandre Spanoudis, Jean-François Mottint (Actiris-Brulingua)

Amélie Meulder, Erik Van den Haute, Anita Palte (Union des parents des écoles en immersion en néerlandais)

Anne Morrier (Communication Bruxelles-Formation)

Annick Elégant & Valérie Jaumain (Institut Bischoffsheim, DASPA)

Annick Van Gestel (Site web Cité des Métiers)

Antoine de Borman (Perspective Brussels)

Cathy Marcus, Brahim Ammar Khojda, Irène Riabicheff (GOB, easy.brussels)

Dirk Thielens (Iris Koepel)

Eddy Van de Velde (Egied Van Broeckhovenschool)

Emilie Mondo (Ministère de l'enseignement, Communauté française)

Emmanuel Vandebossche, Nele Beckers, Lotte De Backer (Vaste Commissie voor Taaltoezicht)

Ewein Maene, Dries Gilles (GOB, Directie Vertaling)

Jozef Ostyn (vicegouverneur)

Klaartje Vandersypen (Swap-Swap)

Marianne Scheppers (Brussel Onthaal)

Marie-Angèle Dehaye (Bibliothèques francophones, Ville de Bruxelles)

Nawal Ben Hamou, Florence Wautelet (Staatssecretariaat Gelijke kansen, BHG)

Nicolas Bruwier, Simon de Brouwer (SeTIS)

Pascale van der Belen (Info-Sourds)

Schriftelijk geraadpleegde personen:

Alex Housen (VUB)
Annelies Alloing (Talent.Brussels)
Arthur Lermytte (UGent - PISA)
Caitlin Demuynck (GOB Plaatselijke besturen)
Céline Romainville (UCLouvain)
Daniel Dumont (ULB)
Dirk Leonard (Stad Brussel)
Emmanuel Slautsky (ULB)
François Grin (Universiteit van Genève)
Françoise Masuy (çaklik)
Guillaume Delvaux (UCLouvain)
Hubert Pardon (ZPZ BruWest)
Jacques Gorteman (Gewestelijke Politieschool)
Jonathan Bernaerts (UA)
Julie Fiszman (GOB Synergie)
Karel Reybrouck (KULeuven)
Kris Deschouwer (VUB)
Marc Verdussen (UCLouvain)
Nell Foster (ULB & UGent)
Patrick Deboosere (VUB)
Peter Mortier (paradigm.be)
Stéphanie Dheur (easy.brussels)

Hulp voor en door de lezers

Om het leesgemak voor niet-specialisten te vergroten, is in dit memorandum het gebruik van acroniemen zoveel mogelijk vermeden. Die liggen voor de hand voor mensen die in een bepaalde sector werken, maar voor de meesten zijn die vaak ondoorzichtig.

Dit memorandum bevat heel wat informatie die niet gepubliceerd is of slechts bij weinigen bekend. We hebben geprobeerd om alles te verifiëren. Mochten onze lezers echter belangrijke fouten of weglatingen ontdekken, dan zouden we het zeer op prijs stellen als ze ons daarvan op de hoogte konden brengen. (philippe.vanparijs@gmail.com).

Eventuele correcties en aanvullingen zullen te zijner tijd worden opgenomen in de versie die online beschikbaar is op [de website van de Raad](#).